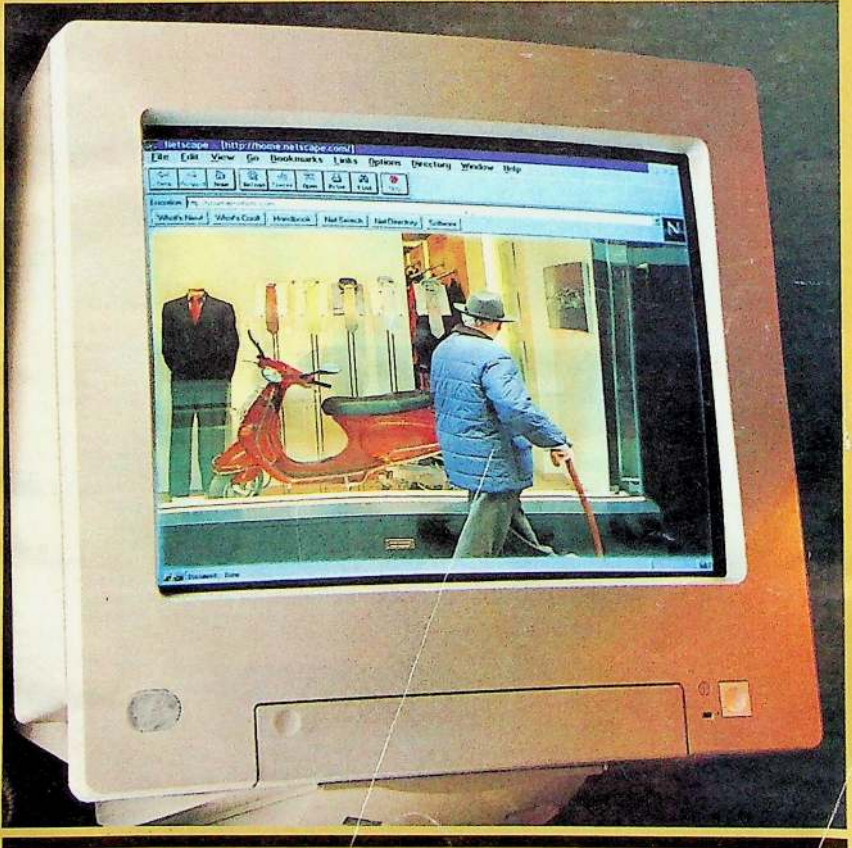

BANKA VE

EKONOMİK 6

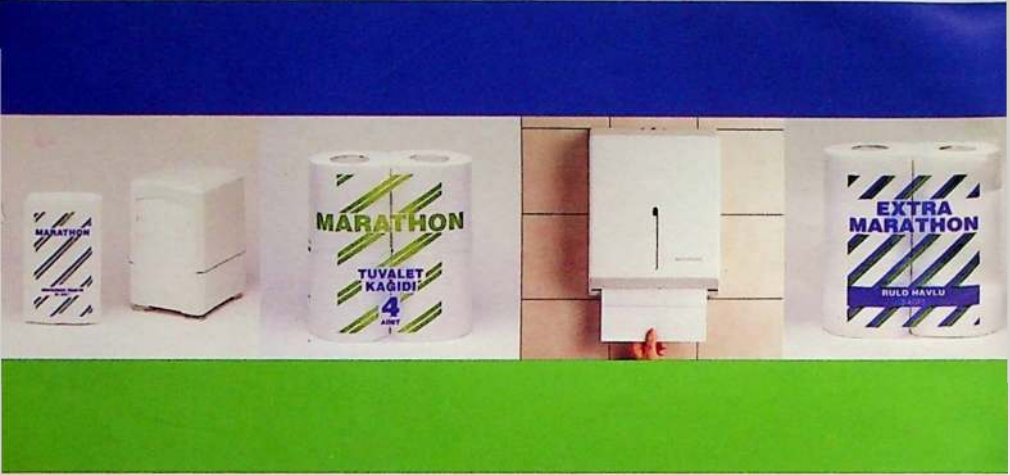
YORUMLAR

AYLIK DERGI
YIL : 37
HAZİRAN 2000
•
1.500.000 LİRA

- ELEKTRONİK TİCARETTE ÖDEME ARAÇLARI
- ULUSLARARASI FİNANSAL KRİZLER VE GLOBALLEŞME İLİŞKİSİ
- GÜNÜMÜZE KADAR UYGULAMAYA KONAN KONUT POLİTİKASI ARAÇLARI

Temizlik Marathon'un işi!

Marathonlar, işyerinin vazgeçilmez elemanları:
**Tuvalet kâğıtları, havlular, peçeteler,
muayene masa örtüsü, endüstriyel havlu,
klozet kapak örtüsü, bardak altlığı...**

Hepsi de temizliğin, sağlıklı ve kaliteli hizmetin
ayrılmaz birer parçası. Marathonlar işyerinin,
işini bilenlerin ideal temizlik kâğıtları!

Üstün kaliteli ve ekonomik Marathonlarla siz de
işinizi kolaylaştırın...

MARATHON

İş Eczacıbaşı | FORT JAMES
İpek Kağıt

Girişim Pazarlama A.Ş. İpek Kağıt'ın tüm Türkiye'de tek yetkili satıcısıdır.

Adana
(0322) 228 65 20

Ankara
(0312) 468 94 68

Antalya
(0242) 323 78 54

Bursa
(0224) 232 00 40

İstanbul
(0212) 212 86 17

İzmir
(0232) 232 51 76

Samsun
(0362) 435 47 4

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

HAZİRAN 2000 • YIL: 37 • SAYI:6 • 1.500.000 LİRA (KDV DAHİL)

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına

İmtiyaz Sahibi

BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı

ŞİNASI ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tefvik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batırel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursalı • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Halük Ceyhan • Mehmet Gün Çalika • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönensay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat İlatiboğlu • Erhan İşil • Prof. Dr. Halük A. Kabaaloğlu • Prof. Dr. Muh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaoglu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manısalı • Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Ozaşlan • M. Celâlettin Özgen • Ertaç Özgür • Tunçay Özlühan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özol • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Poyraz • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Prof. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Prof. Dr. T. Güngör Uras

Genel Yayın Yönetmeni

MUSTAFA BARIŞ

BU SAYIDA

Ekonomik Göstergeler (İç)	2
Yrd. Doç. Dr. Haydar Akyazı Uygur Arpak Elektronik Ticarete Ödeme Araçları ..	3
Mustafa Barış Sermaye Piyasası	21
Ekonomik Göstergeler (Dış)	30
Dr. Şevket Sayılğan Uluslararası Finansal Krizler ve Globalleşme İlişkisi	31
Abone Formu	44
Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Bankacılık Sektöründen Haberler	45
Dr. Belgin Akçay Günümüze Kadar Uygulamaya Konan Konut Politikası Araçları	53

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sok. No. 6/2; 34400 Sultanahmet – İstanbul • Tel: (0212) 518 17 32 • Faks: (0212) 518 66 43 Yazışma: P. K. 769; 80005 Karaköy – İstanbul • Açıklama: Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. • 2000 Yılı Abone Bedeli (KDV dahil): 18.000.000.- TL. • Öğrencilere: 12.600.000.- TL. • Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nişanca Şubesi 10469-5, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi 256319, Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, T. Ticaret Bankası Nuruosmaniye Şubesi 21345 • Baskı: Kurtiş Matbaacılık, Telefon: 518 11 28 • Dizgi: Celal Aydın (0212) 677 65 62 - (0532) 540 24 23 • Cilt: Dostlar Çiltevi, Tel: 526 59 24 • Baskı Tarihi: 14 Haziran 2000

Genel Dağıtım: Yaysat •

Ekonomik Göstergeler (İç)

Haziran / 2000

	1996	1997	1998	1999	2000	
					Aralık	Ocak
T.C. MERKEZ BANKASI						
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	-	19475.0	20723.0	24233.0	24160.0	24220.0
Banknot Miktarı (milyar TL)	-	758878.0	1328542.0	2390748.0	2123.7(*)	2399.7(*)
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	-	346408.0	9098.0	9826.0	10.6(*)	10.6(*)
Hazineye Kısa Vadeli Avansı (milyar TL)	-	337623.0	-	-	-	-
BANKALAR (milyar TL)						
Toplam TL Mevduat	3294383.7	6625325.0	24185291.0	-	-	-
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	474632.3	950426.0	2114790.0	-	-	-
Tasarruf Mevduatı	1733118.2	3193612.0	6427369.0	-	-	-
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	133919.9	233887.0	326405.0	-	-	-
Vadeli Tasarruf Mevduatı	1599198.3	2959725.0	6100964.0	-	-	-
Mevduat Sertifikası	11207.6	159.0	15.0	-	-	-
Resmî Kuruluş Mevduatı	165741.0	221416.0	364966.0	-	-	-
Bankalar Mevduatı	485498.2	1241192.0	2410724.0	-	-	-
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	424186.2	970491.0	2037881.0	-	-	-
Döviz Tevdatı	2851132.0	5920236.0	10783777.0	-	-	-
Toplam Krediler	3860069.8	8811893.0	14122355.0	-	-	-
Tanım	668826.0	1504492.0	1.170731.0	-	-	-
İhtisas Kredileri	351902.0	668676.0	-	-	-	-
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	72522.0	140062.0	211324.0	-	-	-
Gayrimenkul	77380.0	127097.0	311220.0	-	-	-
Denizcülük	4732.0	13259.0	21491.0	-	-	-
Turizm	11770.0	15958.0	25789.0	-	-	-
Diğer İhtisas Kredileri	74766.0	187063.0	304221.0	-	-	-
Ticari, Sanai, Sair	2598171.3	6155286.0	2044776.0	-	-	-
PARA ARZI (milyar TL)	-	1378604.0	2284174.0	4931262.0	4550.0(*)	4737.2(*)
FIYATLAR (DİE: 1987 = 100, 1994 = 100)						
Toplam Esya Fiyatları İndeksi (Genel)	-	787.7	1215.1	1979.5	2094.0	2179.3
Tanım (Genel)	-	951.2	1635.4	2126.3	2295.2	2470.6
İmalat Sanayii (Genel)	-	743.5	1093.8	1932.9	2031.1	2090.4
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	-	857.5	1488.1	2456.6	2575.9	2671.3
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	-	875.1	1490.5	2521.0	2647.8	2731.5
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)						
Dışalım (CIF)	-	48559.0	45921.0	4069.5	3223.3	7102.8
Dışsatım (FOB)	-	26261.0	26881.0	2683.3	1993.4	4108.9
İççe Dövizleri	-	4197.0	5356.0	4529.0	375.0	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tanımıdır. (4) Fiyatlar, Ocak/1996'dan itibaren +1994=100 olarak verilmektedir. (5) Dışalım, dışsatım rakamları Şubat/1996, iççe dövizleri Ocak/1996 itibarıyla'dır.

(*) 2000 yılı Ocak ve Şubat ayı Banknot Miktarı, T.C. Merkez Bankası İç Kredileri ve Para Arzı Trilyon TL'dir.

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. HAYDAR AKYAZI

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

---

UYGAR ARPAK

Hacettepe Üniversitesi, İşletme Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

---

Elektronik Ticarete Ödeme Araçları

1. Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, toplumların sosyal ve ekonomik yapılarında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Bilgi, teknoloji, internet ve uzay çağı gibi adlandırmalarla özetlenen bu gelişmeyi takip edemeyen şirketler ve devletler, dünya ile entegrasyonda ve dolayısıyla uluslararası rekabette önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalabileceklerdir.

Teknolojideki gelişmeler, beraberinde bilgisayar kullanımını toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırmayı getirmektedir. Artık gelişmemiş

ülkelerde bile, bilgisayar kullanımı toplumun her kesiminde çağın bir gereği olarak algılanmaktadır. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler sayesinde, sayısal biçime dönüştürülebilen yazılı metin, ses ve görüntülerin hızlı, ucuz ve basit bir şekilde işlenmesi, iletilmesi ve depolanması mümkün hale gelmektedir. Böylece, kısa süre içerisinde hacmi 1 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilen, elektronik ticaret (e-ticaret) ortaya çıkmıştır.

E-ticaretin; dünya ile entegrasyonu kolaylaştırması, rekabet üstünlüğü sağlaması, uluslararası tica-

retten daha çok pay alma, üretici ve tüketicilere çok çeşitli ve ucuz alış-veriş imkanlarını sağlayabilmesi gibi bir takım yararları, bu alandaki gelişmelerin yakından takip edilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle dünya genelinde internetin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile birlikte e-ticaret, 21. yy'a damgasını vuracak bir gelişme seyri içindedir. Bu nedenledir ki başta resmi ve özel kurumlar olmak üzere, tüketiciler, üreticiler, gazeteciler, hükümetler ve akademik çevreler konuya yoğun ilgi göstermektedirler.

E-ticaretteki gelişmeler, toplumların sosyal, ekonomik, hukuksal ve finansal yapısının yeniden sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Gerçekten de birbiri ardına yapılan ulusal ve uluslararası düzeydeki toplantılarda, e-ticaretin getirdiği yeni sosyal, hukuksal ve finansal yapının ne olabileceği noktasında yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Şu noktanın altının önemle çizilmesi gerekir. E-ticaret ve bununla yakından ilgili olan elektronik ödeme sistemleri konusunda hiçbir ülkede hukuksal yapı henüz tamamlanamamış; terminoloji ve altyapı da henüz tam anlamıyla yerleşmemiştir.

Bu çalışmanın amacı, e-ticarette birlikte ortaya çıkan yeni ödeme araçları hakkında bilgi vermektir. Çalışmada önce paranın gelişimi hakkında kısa bir tarihçe verilmiş, daha sonra e-ticarette ödeme

araçları, elektronik para (e-para), e-paranın yararları, getirmiş olduğu sorunlar, mevcut parasal sistem ile elektronik ödeme sistemlerinin karşılaştırılması; dünyada ve Türkiye'de e-para uygulamaları hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

2. Paranın Kısa Bir Tarihçesi

Günümüz ödeme sistemlerinde yaygın bir kullanıma sahip olan kağıt (ve madeni) para, çok önemli aşamalardan geçerek bugünkü konumuna gelmiştir. Sosyal ve ekonomik etkenlere bağlı olarak değişime uğrayan paranın orijinine bakıldığında farklı görünümlere sahip olduğu görülmektedir. Asya'dan Afrika, Amerika ve Avrupa'ya kadar uzanan topraklar üzerinde deri, boncuk, küçük çay paketleri, şeker kamışı, çakıl taşları, renkli taşlar, deniz kabukları, tuz, balina dişleri, inek, tütün, Hindistan cevizi ve çeşitli büyüklükteki taş parçaları değişim aracı olarak kullanılmıştır. Bu tür araçların kullanıldığı sisteme "mal-para sistemi" adı verilmektedir.

Mal-paranın kullanımı, tahmin edilebileceği gibi, önemli sorunlara yol açmıştır. Paranın en önemli fonksiyonu olan mübadele fonksiyonunun yerine getirilebilmesi için paranın taşınabilir, dayanıklı ve bölünebilir olması; değer ölçüsü olabilmesi için de değerinin istikrarlı olması gerekir (Hiç, 1992, s.5). Mal-para, sıralanan bu özelliklere yeterince sahip olmadığından yeri-

ni metal paraya bırakmış ve böylece "metal-para sistemine" geçilmiştir. Bu sistemde para fonksiyonunu yerine getirmek için altın başta olmak üzere bakır, platin ve gümüş gibi muhtelif madenler kullanılmıştır. Bazen tek metal, bazen de çift metal birlikte (bimetalizm) para olarak kullanılmıştır. Zamanla metallerin saflığının bozulması, az veya çok bulunması gibi durumlara bağlı olarak ortaya çıkan birtakım sorunlar, bu sistemden kağıt para sistemine geçilmesine neden olmuştur.

Böylece tarihi süreç içinde ödeme sistemlerinin ve araçlarının gelişmesi ile mal-para sistemine sırayla; altın-para (üzerinde herhangi bir kısıt olmayan kabaca ayrıştırılmış metal), altın-sikke-para (ayar otoritelerce garanti edilen ve işlenmiş metal para), gümüş-sikke-para, altın-banknot-para (karşılığı altın olan banka mülkiyet belgeleri), banknot-para (herhangi bir mal olarak karşılığı bulunan ticari belgeler, banka dekontları), fiyat-para (dolaşıma çıkarılan kişi veya kurumun itibarını simgeleyen üzerindeki birimle değerlendirilmiş kağıtlar) ve yasal-fiyat-para (merkezi otoritenin itibarını simgeleyen kağıtlar) olarak adlandırılan para türleri eklenmiştir (Abaan, 1997, s. 5-6).

Günümüzde yasal-fiyat-para kullanılmakla birlikte, e-ticaretle birlikte gelen yeni ödeme araçları söz konusudur. Gerçekten de hemen hemen hergün, özellikle yabancı

kökenli finansal dergi ve gazetelerde yeni ödeme sistemleri ve araçları üzerinde birçok yazı yazılmaktadır. Özellikle internetin giderek ticari amaçlı kullanılmaya başlanması ile birlikte, alıcılar ve satıcıların yeni ödeme sistemi konusundaki talepleri hızla artmaktadır. Artan bu talepleri karşılayabilmek için yeni ödeme araçlarının denenmesi çalışmalarını bütün hızıyla devam ettirmektedir. Bunun için 30'dan fazla teknoloji ve sistemin test edilme aşamasında olduğu söylenmektedir (Aytekin, 1998, s. 36). Araştırmaları yapan kuruluşlar arasında Digicash, Microsoft, Hawlett-Packard, Gempus, Mondex, Visa, Mastercard, Netscape ve First Data gibi daha birçok büyük kuruluşun bulunması, bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

3. E-Ticarette Ödeme Araçları⁽¹⁾

E-ticaretin günümüzde giderek yaygınlaşması, beraberinde kendine özgü yeni ödeme araçlarını gündeme getirmiştir. Yeni sistem, mevcut ödeme alışkanlıklarında önemli değişikliklere yol açacak gibi görülmektedir. Bununla birlikte, günümüzde elektronik ticarette kredi kartlarının önemli ölçüde kullanılıyor olması, tüketicilerin özellikle bu kartlara benzer yeni ödeme araçlarına hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmesini kolaylaştıracaktır.

E-ticarette ödemelerde kullanılacak ödeme araçları üzerinde özellikle yurt dışında yoğun çalışmaların yapıldığı gözlenmektedir. Bu çalışmaların sonucunda 21. yy.da nasıl bir ödeme sisteminin kullanacağı da belirginleşecektir. Nitekim şimdiden bu sistemde kullanılacak araçların neler olacağı konusunda bazı gelişmeler sözkonusudur. Ortaya çıkan yeni ödeme araçlarının sınıflandırılması bakımından farklı yaklaşımların sergilendiği görülmekle birlikte, bu araçları genel olarak iki grup altında toplamak mümkündür. Bunlar, kart tabanlı (prepared card based) ve yazılım tabanlı (prepared software based) elektronik paradır. Kart tabanlı elektronik para ürünleri üzerinde manyetik bir bant ya da mikroçip bulunan bir plastik karttır. Yazılım tabanlı elektronik para ürünleri ise, ağa bağlı bir bilgisayara yüklenen bir yazılım yoluyla bu bil-

gisayarın belleğinde belirli bir miktarlarda paranın sanal olarak saklanmasıdır (Group of Ten,

<http://www.bis.org/publ/gten.01>, s.3). Genel olarak yapılan bu sınıflandırmanın daha geniş bir ifadesi Şekil 1'de görülmektedir.

Bu araçların bazılarının yeni yeni kullanılmaya başlanması nedeniyle, bunlar hakkında kısaca bazı bilgilerin verilmesi yararlı olacaktır. Kart tabanlı elektronik para araçlarında, kart üzerinde saklanacak fon değerini saklamak için iki basit yöntem kullanılır. Bunlardan birincisi, her işlemde işlem tutarı kadar değiştirilen tek bir denge değeri saklayan denge tabanlı (balance-based) yöntem, ikincisi ise her bir işlem için sabit bir miktarın harcanmasına olanak sağlayan sabit elektronik notlar yollayan not tabanlı (note-based) yöntemdir. (Group of

Şekil 1
Elektronik Ticarete Ödeme Araçları

Ten, [http://www.bis.org/publ/gten.01, s.4](http://www.bis.org/publ/gten.01,s.4)). Ağ tabanlı ödeme aracı denildiğinde; nakit, kredi, çek ve kredi mektubu gibi çeşitli araçlarla karşılığı bulunan sanal para anlaşılmaktadır. Karşılık olarak gösterilen bu değerler, gerçek ya da reel para olarak adlandırılmaktadır (http://www.halsp.hitachi.coc/smart_card/em/chapter3.html). Bu tür paralar, bir finansal kurum (banka) tarafından daha çok küçük hacimli ödemeler için dizayn edilmektedir.

Ağ tabanlı ödeme araçlarından dijital paranın çalışma mekanizmasının nasıl olduğunu anlayabilmek için bazı şekillerden yararlanmak mümkündür. Şekil 2 ve Şekil 3, dijital paranın arzı ve kullanılmasını göstermektedir (Ecash Technologies, Inc, <http://www.ecashtechologies.com/ecash/new/users.html>).

Şekil 2, dijital paranın nasıl arz edildiğini göstermektedir. Görüleceği üzere; Ali'nin Bankası, Ali'nin bankada bulunan hesabına karşılık, oluşturduğu dijital paraları Ali'nin bilgisayarına aktarmaktadır. Bu paraların fiziki bir özelliği yoktur. Ali, bilgisayarında bulunan bu paraları kullanarak istediği bir alışverişi yapabilir. Bu durum Şekil 3'te özetlenmiştir.

Şekilden de görüleceği üzere, Ali, Veli'nin mağazasından yaptığı alış-veriş tutarındaki dijital parayı Veli'nin bilgisayarına göndermektedir. Veli'nin bilgisayarı bu paraları otomatik olarak Ali'nin bankasına

kontrol için gönderir. Buradaki kontrolün amacı, kredi kartı sisteminde olduğu gibi kişinin kredi limitini yada benzeri bir finansal bilgisinin kontrolü (provizyon) değil; kullanılan elektronik paranın gerçek olup olmadığı ve bu elektronik parayı kullanan kişinin gerçekten o kişi olup olmadığıdır. Banka olumlu yanıt verdikten sonra da Veli, Ali'nin sipariş vermiş olduğu mal ve hizmetleri gönderir. Banka herbir paranın bir defa kullanılmasını sağlamak üzere, herbir paraya bir seri numarası vermektedir. Böylece Ali'nin sahte para kullanması veya aynı paranın tekrar kullanması olasılığı önlenmektedir.

Bu grupta yer alan diğer bir ödeme aracı, elektronik çekdir. Elektronik çekler, e-ticarette nakit para ödemek istemeyenler için günümüzde kullanılan çekin sanal bir karşılığı olarak dizayn edilmiştir. Elektronik çek, gerçek çek mekanizması arasında hiçbir fark yoktur. Burada da, ödeyenin adı, bankanın adı, ödeyenin hesap numarası, alıcının adı, ve çekin miktarı gibi bilgiler bulunmaktadır. Gerçek çekten farklı olarak, elektronik çekte dijital bir imzanın kullanılması sözkonusudur. Dijital imza, bir ağ üzerinde olan ve yüzyüze yapılmayan işlemlerde güvenliği sağlamak amacıyla yaratılmış bir şifreleme sistemidir. İki anahtar şifreden oluşan bu sistem ile şifrelenmiş olan bir bilgi, ancak bu anahtarlarla açılabilir. Bu

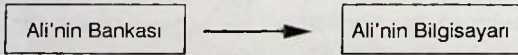
yolla, yapılan ödemeler ve anlaşmalar korunmuş olur. Bu yüzden, şu anda kullandığımız imzadan farklı yapıda bir sistemdir. Elektronik çekle ödeme işleminin nasıl gerçekleştiğinin bir örneğini görmek üzere Şekil 4 düzenlenmiştir.

Şekil 4'te belirtilen işlemlerin akımı şu sıraya göre olmaktadır: Birinci adımda tüketici, çek düzenleyen aracı kuruma yaptığı alış-veriş tutarı karşılığında bir çekin düzenlenmesi talimatını verir. İkinci adımda talimatı alan aracı kurum, kendi bankasına ödeme için talimat verir. Üçüncü adımda aracı kurumun bankası, perakendecinin bankasına elektronik çekle ilgili verileri transfer eder. Dördüncü adımda, ödeme zamanı geldiğinde, ödeme tüketicinin bankası ile aracı kurum arasında yapılır. Burada bir noktanın altının çizilmesinde yarar vardır. Yukarıda

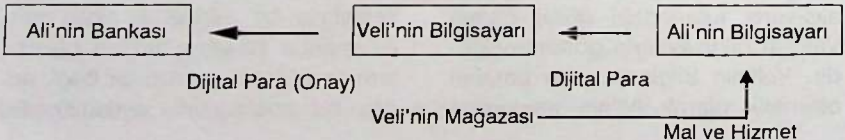
belirtilen bütün işlemler internet ortamında yapılmaktadır.

E-ticarette ödeme aracı olarak kullanılabilir bir diğer ödeme aracı ise, akıllı kart (smart card)'tır. Akıllı kart, kart temelli bir ödeme aracı olup, kredi kartlarında bulunan magnetik şeritler yerine özel mikroçipi bulunan plastik bir karttır. Bu çip sayesinde plastik bir karta, elektronik para da dahil olmak üzere, her türlü bilginin yüklenmesi mümkün olmaktadır. Para yüklenen akıllı kartın ticari bir işlemde kullanılması durumunda karta yüklenen parasal miktar azalmaktadır. Karttaki tutar sıfırlandığında⁽²⁾ da kart yeniden doldurulabilmektedir. Akıllı kartlar çoğunlukla kapalı sistemlerde belirli satın almalar için kullanılmaktadır. Kartın en önemli özelliği, kişinin bütün kişisel bilgilerini her zaman ve her yerde yanında bulundurma imkanını vermesidir (Federal

Şekil 2
Dijital Paranın Arzı

Şekil 3
Dijital Paranın Kullanılması

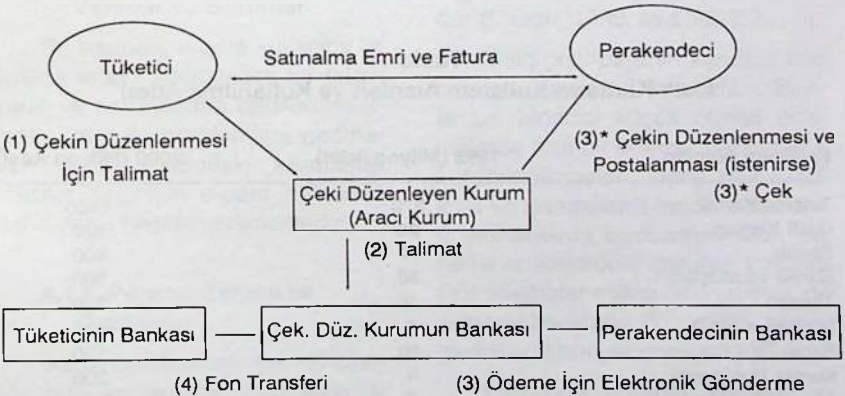

Reserve Bank of Chicago, <http://www.frbchi.org/pubs-peech/publications/booklets/electr...>, s. 12). Bu özellikleri ile çok değişik alanlarda kullanılması mümkün olmaktadır. Akıllı kartların en önemli özelliklerinden biri de nakit tutma maliyetlerini önemli oranda azaltması ve işlem hızını arttırmasıdır (Group of Ten, <http://www.bis.org/publ/gten.01>, s.5). Tablo 1, akıllı kartların kullandığı bazı alanlar hakkında bilgi vermek için düzenlenmiştir. Tabloda belirtilen kullanım alanlarının yanısıra, akıllı kartlarla ATM cihazına takılarak hesaptan para aktarılabilir, para çekilebilir ve bankanın internet üzerinden hizmet sağlaması duru-

munda da özel kart okuyucu takılmış evdeki bir bilgisayardan bu tür işlemler yapılabilir.

Tablodan da görüleceği üzere, akıllı kart kullanımında önümüzdeki yıllarda önemli bir artış beklenilmektedir. Buradan yola çıkarak, akıllı kart uygulamasının gerek dünyada gerekse Türkiye'de en geç 4-5 yıl içerisinde günlük yaşantımızın en önemli parçası haline geleceğine kesin gözü ile bakılabilir. Nitekim Türkiye'de şimdiden sağlık ve bazı tatil köylerinde bu kartların kullanılmasına yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin, Aquapark Dedeman, akıllı kart kullanan tatil köylerinden birisidir. Burada

Şekil 4
Elektronik Çekle Ödeme⁽²⁾

* Perakendecinin istemesi durumunda, aracı kurum kâğıt çeki düzenler ve bunu perakendeciye gönderir.

müşteriler tüm ödemelerini akıllı kartla yapabilmektedirler (Hürriyet Gazetesi.,<http://hurweb01.hurriyet.com.tr/tuketici/turk/99/08/16/tuk-hab/05tuk.htm>).

E-ticarette kullanılan en yaygın ödeme aracı, kredi kartlarıdır. Bilindiği gibi kredi kartı ile alış-verişlerde müşteri mal ve hizmet alımı yaparken, kredi kartı numarasını da vermek zorundadır. Bu da beraberinde bir takım güvenlik sorununu gündeme getirmektedir. Kredi kartları ile alışverişlerde ortaya çıkan güvenlik sorununu gidermek için, iki yöntem geliştirmiştir.

Bunlardan birincisi SSL sistemi (Secure Socket Layer: Güvenli Socket Katmanı)dir. Bu sistemde özel kredi kartı bilgileri, internet üzerinde

alış veriş yapılan bilgisayardan satıcının bilgisayarına giderken şifrelenerek gitmekte, oradan da firma ile banka arasındaki elektronik ortama aktarılmaktadır. Bu şifrenin satıcı firmada güvenli bir şekilde saklanması gereklidir. Bu yapılamadığı takdirde kartla ilgili bilgilerin deşifre olması durumu ortaya çıkabilecektir. Bu sorunu ortadan kaldırmak üzere ikinci ve daha güvenilir bir sistem olan SET sistemi (Secure Electronic Transaction: Güvenli Elektronik İşlem) geliştirilmiştir. Bu sistemde kredi kartı bilgileri yerine sertifika olarak nitelendirilen dijital bir bilgi veri hatları ve firma sunucusu ortamları üzerinde dolaşmaktadır (Türkoğlu, <http://garildi.cumhuriyet.com.tr/cgi-bin/sayfa.cgi?w+30>

Tablo 1
Akıllı Kartların Kullanım Alanları ve Kullanılma Adeti

Kullanım Alanları	1995 (Milyon Adet)	2000 (Milyon Adet)
Telefon Kartları	370	1400
GMS Kartları	20	120
Sağlık	17	400
Banka ve Müşteri	30	500
Tanıtım	2	300
Ulaştırma	5	400
Paralı TV	10	120
Kumar Makineleri	1	300
Ölçme Cihazları	5	60
Erişim Kontrol	5	200
Toplam	465	3800

+/.../bl404.html+elektronik+par,s.1). Alıcı, elektronik ortamda alışveriş yaparken kredi kartı bilgileri yerine bankanın kendisine vermiş olduğu sertifikayı kullanmakta, alışveriş alıcı tarafından kabul edildiğinde de ödeme yapılmaktadır. Şu anda Türkiye'de Garanti Bankası ile SET Protokolünü kullanan sanal mağaza sayısı 40'a yaklaşmaktadır (<http://www.garanti.com.tr/eticaret/guvenlik.htm>, s.1).

Elektronik ödeme araçları ile birlikte ortaya çıkacak bazı yararlar ve sorunlar sözkonusu olacaktır. Bunlar bir alt bölümde, e-para kavramı altında, açıklanmaya çalışılmıştır.

4. E-Para Kullanımının Getireceği Muhtemel Yararlar ve Sorunlar

Bu kısımda, e-para kullanımı ile birlikte ortaya çıkabilecek bir takım yarar ve sorunlardan bahsedilmektedir. Yarar ve problemlere geçmeden önce, yukarıdaki kısımlarda kısmen değinilen e-para hakkında daha geniş bilgiler verilmektedir.

4.1 E-Paranın Tanımı ve Özellikleri

İktisat biliminin en önemli özelliği, bazı kavramların tanımlanması konusunda çoğunlukla farklı yaklaşımların benimsenmesidir. Benzer durum e-paranın tanımlanmasında da görülmektedir. E-parayı, kişide

bulunan elektronik bir araca (bilgisayar, akıllı kart) yüklenmiş bir mali değer veya kişisel bir fon şeklinde tanımlamak mümkündür (İgeme, <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans.finans3.htm>, s.2).

Öte yandan, e-para, paranın dijital sunumu veya, nakitin dijital olarak sunulması şeklinde de tanımlanabilir (Turk, <http://www.goldmoney.com/futuremoney.html>, s.1). Başka bir tanım olarak da, elektronik para, müşterinin sahip olduğu elektronik bir araca ön ödeme veya değer yüklenilmesi yoluyla müşteriye sağlanan fondur denilebilir (Bank For International Settlement, <http://www.jya.com/bis-emoney.html>, s.2). Son olarak, elektronik parayı, değeri kodlanmış ve kötü kullanımına karşı korunmuş sayısal (dijital) bilgi olarak tanımlamak mümkündür (Cangir, 1998, ss.60-61).

Elektronik paranın kendine has birtakım özellikleri mevcuttur. Bunlardan birincisi küçük ölçekli ödemelerde hızlı bir ödeme aracı olarak kullanılabilirliğidir. Daha çok kredi kartı ile ödemelerin tercih edilmediği durumlarda sözkonusu olur. Bu nedenle elektronik paranın kullanıldığı ödemeler mikro ödeme diye de adlandırılmaktadır (Türkoğlu, <http://garildi.cumhuriyet.com>, s.1).

Elektronik paranın, internet ortamında bunu destekleyen bir program yardımıyla çalışması, hesap durumunu hem işlemden önce hem de işlemden sonra göstermesi,

ödeme ile ilgili işlemlerin çok basit olması (fare ile tıklama ve yazma), ödemenin tamamlamadan önce iptal edilebilmesi ve kişiler arasındaki değer transferinde üçüncü bir kişinin aracılığına ihtiyaç göstermemesi gibi özellikleri de mevcuttur (Can-gir, 1998, s.61).

E-paranın bir diğer özelliği de her türlü ödemeler için geliştirilmiş olmasıdır. Bununla birlikte, telefon kartı, metro kartı gibi bazı e-para ödeme araçları tek bir işlemin gerçekleştirilmesine yönelik olabilmektedir. Ayrıca e-paranın kullanımı sırasında provizyon veya benzeri bir sorgulamanın yapılmaması gibi başka özellikleri de vardır. Bunun nedeni e-para olarak kullanılan araca önceden belirli bir para miktarının yüklenmiş olmasıdır. Böylece e-para ile yapılan ödemeler nakit ödeme özelliğini taşımaktadırlar (İgeme, <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans.finans3.htm>, s. 3). Özetle e-para (electronic money) denildiğinde, dijital nakit (digital cash), elektronik nakit (electronic cash), e-dolar, e-nakit veya genel anlamda paranın dijitalleştirilmesi ifade edilmektedir (Erl, <http://aib.wiso.tu-muenchen.de/lehre/dipl/hperl/c6.htm> s. 2).

4.2 E-Para Kullanımının Sağlayacağı Yararlar

Elektronik ödeme ortamında kullanılan e-paranın; alıcı (müşteri), satıcı (firmalar) ve kamuya bir takım

yararlar sağlamaktadır. Bunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (İgeme, <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans.finans3.htm>, s. 3):

1- Gün boyunca yapılan işlemler sırasında gecikmiş veya hatalı ödemeler nedeniyle doğabilecek finansal riskler azalmakta veya ortadan kalkmaktadır.

2- Çok çeşitli ödeme olanakları sağlamakta ve ödemelerin yüz yüze yapılması zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Böylece alıcının çok çeşitli ve miktarda alım yapmasını veya yaptıkları alımla ilgili ödemelerini zamanında yapmaları mümkün olabilmektedir.

3- Firmalar açısından bakıldığında, alıcılar, ödemelerini zamanında yapma imkanını elde edebilmeleri nedeniyle, alacaklarını kolay ve daha hızlı tahsil etmeleri imkanını yakalayabilmektedirler. Buna ilave olarak, gerekli altyapının oluşturulması ile, firmalar vergi, sigorta ve gümrük ödemeleri gibi yasal yükümlülüklerini de yerine getirebilme imkanına kavuşmaktadırlar.

4- Yine gerekli altyapının sağlanmasına paralel olarak, vergi ve gümrük ödemeleri gibi yasal yükümlülüklerin sıra bekleme ve diğer geciktirici sebepler dolayısıyla geç tahsili, e-para kullanımı ile birlikte ortadan kalkabilmektedir. Bu yolla vergi gelirlerinin artırılması mümkün olabilmektedir. Özellikle geliş-

mekte olan ülkelerde gelirlerin toplanmasında sağlanacak verimlilikle birlikte, vergi gelirlerinde sağlanabilecek artışlar sayesinde ekonomik dengelerin daha kolay kurulması imkanı ortaya çıkacaktır.

5- Yukarıda sıralanan yararlarla ilave olarak, e-para kullanımının alıcı ve satıcılara başka yararları da sözkonusudur. Bunları; daha az paranın taşınmasını sağlaması, otomatik kişisel mali kayıtların yapılabilmesi, finansal gizlilik, şifreleme sayesinde hırsızlığa karşı korumayı sağlayabilmesi, e-ticaretten daha çok pay alınması imkanını vermesi, daha çok bireyselleşmiş bankacılık hizmetleri ve araçlarından yararlanabilme imkanını sağlanabilmesi, ödemelerin anlık yapılabilmesi, paranın nakit şekilde atıl tutulmasından dolayı ortaya çıkan maliyetleri azaltabilmesi, tüketiciler hakkındaki bilgilerin kolayca sağlanabilmesi ve hepsinden önemlisi e-para kullanımı ile zaman ve uzaklık gibi ticaretle önem taşıyan iki önemli kısıt etkili bir şekilde azaltması ve ticaretle globalleşmeyi sağlaması şeklinde özetlemek mümkündür (Department of Justice Canada, <http://www.sgc.gc.ca/WhoWeAre/PPC/eScan/emoney/emoney.htm>, s.7). Ayrıca kağıt para kullanımı ile ortaya çıkabilen bazı mikrobik hastalıkların önlenmesinde ve kağıt ve madeni para emisyonunun ortaya çıkardığı maliyetleri azaltması gibi ikinci derece yararlarından da bahsedilebilir.

4.3 E-Para Kullanımının Yaratacağı Muhtemel Sorunlar

Hiçbir teknoloji mükemmel değildir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler, insanlığa sunduğu önemli kolaylıkların yanı sıra, beraberinde bir takım sorunları getirmektedirler. Benzer durum elektronik ödeme araçlarındaki gelişmeler için de sözkonusudur. E-paranın kullanılması ile birlikte ortaya çıkan sorunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

1- Alışverişin yüz yüze yapılmamasından dolayı vergi kaçırma kolaylaşabilmektedir. E-paranın ilk kullanımı sırasında sistem dışında kalan paranın sisteme dahil edilmesi ve e-para kullanılırken halen kullanılan efektif paranın kullanılmaya devam edilirse vergi kaçığı ve kara para aklama işlemlerinin tespiti imkansız hale gelebilecektir. Ancak tüm ödemeler elektronik ortamda yapılacaksa, sisteme giren para bir daha çıkmayacak ve kullanıma aşamalarında vergilendirilmesi sözkonusu olabilecektir.

2- E-para kullanımı uyuşturucu ve gayri-ahlaki amaçlar gibi illegal amaçlar için kullanılabilir. Ayrıca e-paranın taklit edilebilmesi, sahtekarlık ve kullanılan sistemin bozulması gibi riskleri de sözkonusudur. Unutmamak gerekir ki, sıralanan bu suç çeşitleri günümüzde geçerli olan ödemeler sisteminde

de mevcut olabilmektedir. Nitekim her yıl kredi kartlarının taklidi ve sahtekarlığı nedeniyle ortaya çıkan zararın 1 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Group of Ten, <http://www.bis.org/publ/gten01.pdf>, s.11).

3- E- paranın çalınması, bilgisayar kullanıcısının hata yapabilmesi, virus, yanlışlıkla bilgisayardaki dosyaların silinmesi, hard diskin formatlanması ve kullanılan şifrelerin unutulması gibi sorunlar da mevcuttur (Thomas, <http://www-swiss.ai.mit.edu/60957student-papers/fall94-papers/thomas-emonney.html>, ss.4-5).

4- E-para kullanımı ile birlikte ortaya çıkabilecek diğer bir sorun, merkez bankalarının para arzını kontrol edip edemeyecekleri ile ilgilidir. E-paranın kullanılmaya başlanması ile birlikte, merkez bankalarının fonksiyonlarında ne gibi değişikliklerin olabileceği ve para politikası uygulamalarının bundan nasıl etkileneyeceği gibi hususlar ekonomi literatüründe üzerinde en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu konuda bir fikir birliğinin henüz oluşmadığı görülmektedir. Bazı iktisatçılar, e-para kullanımının merkez bankalarının uygulamakta oldukları para politikasına olabilecek muhtemel etkilerinin dikkatli bir şekilde araştırılmasının gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Bu grupta yer alan iktisatçılar, e-para uygulama-

ması ile birlikte, merkez bankalarının parasal göstergeler üzerindeki kontrollerinin zayıflayacağı, para arzının, döviz kurunun bundan etkileneyeceği ve geniş kapsamlı finansal krizlere yol açabileceğini savunmaktadırlar. Buna karşılık bazı iktisatçılar da, temel olarak e-paranın diğer paralardan farklı olmadığını, dolayısıyla bu tür para kullanımının para politikası üzerine olan etkisinin önemsiz düzeyde kalacağını savunmaktadırlar (Berentson, <http://www.firstmoney.dk/issues/issue2-7/berterson/>,1997, s1). Bu grupta yer alan iktisatçıların bir diğer savunması ise, halen kullanılmakta olan e-paranın kullanıldığı ülkelerde emisyon içindeki oranının çok düşük düzeylerde kalmasından dolayı e-paranın makroekonomik dengeleme olan etkisinin az olacağı şeklindedir. Bununla birlikte bilgisayar teknolojisinin ve internet araçlarının ortaya çıkaracağı yeni ürünler dikkate alındığında, düşük olan bu oranın zamanla hızla artabileceğini gözardı etmemek gerekir. Bu yüzden, merkez bankalarının para arzı ve talebini izleme, kontrol etme ve müdahale yöntemlerinde önemli değişikliklerin olabileceği beklenebilir.

5- Elektronik para ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek sorunlardan birisi de, ülkelerarası uygulama farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Özellikle ülkelerin farklı gümrük uygulamalarına sahip olmaları ve bir

ülkede uygulanan ödeme aracının diğer ülkede olamaması gibi durumlar e-para uygulamasında bazı sorunlara yol açabilecektir.

6- Elektrik kesintisi, kullanılan sistemin çökmesi, web bantının darlığından dolayı yapılacak işlemlerde uzun süre beklenilmesi zorunluluğu ve gizlilik değeri olan bilgilerin çalınması gibi sorunlar da e-para kullanılması ile birlikte ortaya çıkabilecek diğer sorunlar arasında yer almaktadır.

Yukarıda özetlenen sorunların giderilmesine yönelik olarak bazı çalışmalar yürütülmektedir. Bunlar arasında kart tabanlı ödemelerde kartlara küçük meblağların yüklenmesi, erişim şifreleri, kişisel koruma

veya ortak koruma programlarının geliştirilmesi ve elektronik paranın tüm finansal kurumlarca garanti edilmesi gibi önlemler sıralanabilir.

5. Günümüzdeki Parasal Sistem ile Elektronik Ödeme Sisteminin Karşılaştırılması

Elektronik ticaret ile birlikte gündeme gelen elektronik ödeme sistemi sahip olduğu araçlar ve uygulandığı yöntem açısından günümüzdeki parasal sistemden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Bunları Tablo 2'deki gibi özetlemek mümkündür. Tablodan da görüleceği üzere elektronik ödeme sisteminin esası, müdahalelerin asgari düzey-

Tablo 2: Ödeme Sistemlerinin Karşılaştırılması

Günümüzdeki Ödeme Sistemi	Elektronik Ödeme Sistemi
<ul style="list-style-type: none"> İleri düzeyde merkez bankası kontrolü Yüksek düzeyde yönetim ve gözetim Geniş çaplı yasal ve politik kararlar Çek ödemesi yoluyla nakit Dünya çapında büyük altyapı Nispi olarak emek yoğun Çek ağırlıklı tüketici ödemeleri Paranın dolaşım hızının düşük olması Banka ağırlıklı araçlar Takas mekanizması zorunluluğu Deniz, hava, kara ulaşımı ABD Dolarının geniş kullanımı Seri numaraları ve banka kayıtları 	<ul style="list-style-type: none"> Çeşitli ulusal görüşler Oldukça teknik Az düzeyde Soyut elektronik ödeme Bilgisayar temelli Nispi olarak sermaye yoğun Sanal ödeme Paranın dolaşım hızının yüksek olması Geleneksel olmayan araçlar⁽³⁾ Takas zorunluluğunun azalması Haberleşme Kolay nakit değişimi/tek para Şifrelenmiş mesaj

de tutulmasına dayanmaktadır. Bunun yanında elektronik ödeme sistemi daha teknik ve daha az karmaşık bir yapıya sahip olduğu izlenimini vermektedir. Güvenlik konusuna da büyük önem verilmektedir. Çünkü hem müdahalelerin yüksek düzeyde olması hem de güvenlik konusunda tereddütlerin söz konusu olması, bu sistemde kullanılan araçların günümüzde kullanılan ödeme araçlarına alternatif olmasını güçleştirmesi sözkonusudur.

Daha önce de belirtildiği üzere elektronik ödeme sistemleri henüz deneme aşamasındadır. Bu denemelerin sonucuna bağlı olarak sistemin özelliklerinde bazı değişiklikler ortaya çıkabilecektir. Şurası bir gerçektir ki, elektronik ticaret ödeme sistemi telefon üzerinden bir kredi veya borç kartı numarası vermekten hızlı, daha fazla güven veren ve daha fazla itimat edilebilir bir noktaya gelinceye kadar elektronik ticaret tam potansiyelini kazanamayacaktır (DPT, 1999, s.21).

6. Dünyada ve Türkiye'de Elektronik Para Uygulamaları

E-para uygulamalarının yaygınlaştığı ülkeler gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerden Kanada'da Mondex Kanada, Visa Nakit ve Exact adlarını taşıyan e-para araçları kullanılmaktadır. Fransa'da, Globe On Line adlı bir elektronik alış-veriş merkezi, bu-

radan alınan her türlü ürün için banka kartları ile geleneksel ödeme yolları kullanılarak ödeme yapılabilmesine imkan verdiği gibi, sisteme üyelik sırasında açılan sanal bir elektronik kasa yoluyla da ödeme yapabilme olanağını sağlamaktadır. Almanya'da, Geldkarte, Paycard ve P-Card adlı e-para araçları kullanılmaktadır. Bütün bu uygulamaların özelliği belli bölgelerde, belli mağazalarda ve sınırlı tutardaki ödemeler için kullanılabilmesidir.

Türkiye'de ise elektronik para uygulaması henüz deneme aşamasındadır. Bunlardan bir tanesi Akbank'ın Boğaziçi ve ODTÜ Üniversiteleri yerleşkelerinde denemeye soktuğu "parakart" adlı e-para uygulamasıdır. Kart çok amaçlı ve yeniden yüklenebilir bir ürün niteliğini taşımaktadır⁽⁴⁾. Yakın zamanda bu tür uygulamaların hız kazanacağını beklemek doğru olacaktır.

Akbank'ın bu çok amaçlı e-para uygulamasının yanısıra, belirli alanlarda ödemelerin yapılmasına yönelik e-para çeşitleri de mevcuttur. Örneğin, Türk Telekom'un çıkarmış olduğu telefon kartları, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin uygulamaya soktuğu doğal gaz, metro ve belediye otobüsü kartları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, son zamanlarda tartışmalara konu olan, Akbil uygulamaları sayılabilir. Görüleceği üzere Türkiye'de dijital para uygulaması henüz emekleme aşamasındadır. Buna karşılık özellikle

ticari bankaların akıllı karta geçiş konusunda yoğun çalışma içerisinde oldukları gözlenmektedir. Bu konuda, Banka Kartları Merkezi'nin verilerine göre, çalışma yapan banka sayısı 1997 Eylül ayı itibarıyla 11'dir (İgeme, <http://www.igeme.org.tr/tur/etrade/etkk/finans/finans3.htm>).

7. Sonuç

Bilgi ve teknoloji dünyasında gözlenen olağanüstü gelişmelerden yola çıkarak 21.yy'da global bilgi tabanlı ekonomik düzenin hakim olacağını söylemek mümkündür. Bu düzende insanların, gündeme gelecek birçok yeni sosyal ve ekonomik yeniliklerle tanışması kaçınılmaz olacaktır. Bunlardan birisi de, ülke sınırlarını ortadan kaldıran, zaman ve mekan kavramlarını anlamsız kılan e-ticaret ve bununla birlikte ortaya çıkan elektronik ödeme araçlarıdır.

Elektronik ödeme araçları açısından değerlendirildiğinde, 21.yy'ın en önemli özelliğinin kağıt paranın ya hiç ya da çok az kullanılacağı bir yüzyıl olacağının kesinlik kazanmasıdır. İnsanlar artık cüzdanlarında daha az para taşıyacaklardır. Mevcut ödeme araçlarının yerine genel olarak elektronik ödeme araçları diye adlandırılan, dijital para, elektronik çek ve akıllı kartlar gibi araçlar kullanılacaktır. Bu araçların en geç 4-5 yıllık bir süre içerisinde günlük hayatımızın ayrılmaz

bir parçası olacakları kesin gibidir. Böylece, nakitsiz bir topluma doğru gidişat süreci de başlamış oldu.

Elektronik ödeme araçlarının kullanımı, bir çok yararların yanısıra bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Getirdiği yararları kullanıcılar açısından bakıldığında; ödemelerin hızlı ve ucuz yapılabilmesi, gün boyunca yapılan işlemler sırasında gecikmiş veya hatalı ödemeler nedeniyle ortaya çıkan finansal riskleri azaltması veya ortadan kaldırması, çok çeşitli ödeme olanakları sağlayabilmesi ve ödemelerin yüz yüze yapılması zorunluluğunun ortadan kalkması gibi yararlar sayılabilir.

Elektronik ödeme araçlarını kabul eden kuruluşlar açısından bakıldığında, kullanıcıların zamanında ödeme yapabilmelerinin kolaylaşması ile alacaklarını zamanında ve kolayca tahsil edebilmeleri, vergi, sigorta veya gümrük ödemeleri gibi yükümlülüklerini yerine getirmelerini kolaylaştırması gibi yararları sayılabilir.

Elektronik ödeme araçları kullanımının kamuya da bir takım yararları söz konusudur. Kamu için ortaya çıkabilecek en büyük yarar, sıra bekleme ve yetersiz zaman gibi bazı geciktirici etkenler nedeniyle vergilerin geç veya yetersiz tahsili ile ortaya çıkan vergi kayıplarının önlenmesidir.

Elektronik ödeme araçların sıralanan yararlarına karşılık bazı sorunları da beraberinde getirmektedirler. Bunları; elektronik ödemelerin yüz yüze yapılmamasından dolayı ortaya çıkan vergi kaçırmanın kolaylaşması, merkez bankasının uyguladığı para politikalarında belirsizliklerin ortaya çıkabilmesi, ülkelerarası gümrük uygulamalarının ve kullanılan elektronik para araçları arasındaki farklılıkların yaratacağı problemler, ödeme araçlarının çalınması, illegal kullanımı, bilgisayar kullanımını önleyecek virüs, elektrik kesintisi, bilgisayarın hatalı kullanımı ve kullanılan şifrenin unutulması, finansal kayıp riski ve kişisel bilgilere erişim riski gibi sorunlar şeklinde sıralamak mümkündür.

Tüm bu bilgiler ışığında elektronik para uygulamaları ve kullanımı sırasında, geliştirilecek her türlü ulusal politikada; şeffaflık, finansal yeterlilik, teknik açıdan gizlilik ve yasadışı uygulamalara karşı zayıflık kavramları üzerinde düşünülmesi gerekir. Şeffaflık kavramı ile potansiyel elektronik para kullanıcılarının bu ürünlerin yapıları, maliyetleri ve riskleriyle ilgili bilgilere şeffaf bir şekilde ulaşabilmesi, finansal yeterlilik ile elektronik para arz eden kurumların fon taleplerini karşılayabilecek likiditeye sahip olması, gerekli yatırım planlarını yapabilecek güce sahip olması ve finansal güvenilirliği sağlayacak risk yönetim politikalarını, prosedürlerini ve iç kontrol siste-

mini kurabilmesi anlatılmaya çalışılmaktadır. Teknik açıdan gizlilik kavramı ise, anlaşılabilmesi gibi bir elektronik para uygulamasında elektronik saldırılardan ya da istenmeyen erişimlerden sistemin korunmasıdır. Yasadışı uygulamalara karşı zayıflık kavramı ise kullanılacak elektronik para aracının yasadışı kullanımı, sahteciliği ve hırsızlığı gibi kriminal eylemleri içermektedir.

Belirtilen bu sorunların çözümü yolunda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalara bağlı olarak sorunların önemli bir kısmının çözülmesi mümkün olacaktır. Bunun aksini düşünmek, elektronik ödeme araçlarının yaygınlaşması gibi bir sonucu ortaya çıkarır ki, bu durumda elektronik ticaretin de gelişmesi mümkün olmayacaktır. Şu nokta unutulmamalıdır. Elektronik ödeme sistemlerinin daha hızlı, güvenilir ve daha az sorunlu olmadan, e-ticaret gerçek potansiyelini kazanamayacaktır. Ancak, elektronik paranın geniş bir kullanım alanı bulabilmesi için de elektronik ticaretin artması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu paradoksal gibi gözükken durum ise kamusal ve özel sektör genelinde daha önce yukarıda belirtilen 4 kavramın doğru tanımlanması ve çözümlenmesi ile oluşturulacak politikalar ile aşılabilecek bir durumdur. Buna bağlı olarak, özellikle merkez bankalarının ilgileneceklerini umabileceğimiz çok fazla sayıda konu bulunmaktadır. Piy-

sa istikrarı ve finansal güvenilirlik sağlayacak konulara eğilmeli, bu konularla ilgili olarak tüketicinin korunması, yaratıcılık ve rekabetin teşvik edilmesi ile ilgili düzenleyici çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye açısından bir değerlendirme yapıldığında, elektronik ticaret ve ödeme araçlarının diğer ülkelerde de henüz gelişme aşamasında olması dolayısıyla geç kalmış olduğu söylenemez. Nitekim Türkiye'de az sayıda da olsa bazı e-para araçları kullanılabilmektedir. Ancak yakın bir zamanda özellikle bankacılık sektörünün öncülük ettiği çalışmalar sonucunda bu tür araçların hızla yaygınlaşacağı söylenebilir. Bunun için, kamu ve özel sektörün yanısıra üniversitelerle de yakın işbirliği içerisinde girilerek, bu çalışmaların koordineli bir şekilde sürdürülmesi yararlı olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abaan, Ernur Demir : Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Yayın No: 97/3, Ankara.

Aytekin, Gülçin : Elektronik Ticaret, Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1998, Ankara.

Bank For Internati. Settlements: Implication For Central Banks of The Development of Electronic Money, <http://www.bis.org/publ/bis-p01.pdf>, 1996, Basle.

Berentsen, Aleksander : "Digital Money, Liquidity, and Monetary Policy", <http://www.fistmoney.dk/issues/issue2-7/beterson/>, 1997, ss.1-10.

Cangir, Niyazi : "Elektronik Ticaret Ya da İnternetin Vergilendirilmesi", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 1, Eylül 1998, ss. 52-63.

Department of Justice Canada : "Electronic Money Laundering An Environmental Scan", <http://www.Sgc.gc.ca/WhoWeAre/PPC/escan/emoney/emoney.htm>, 1998, ss. 1-36.

DPT : Elektronik Ticarete İlişkin Bazı Temel Belgeler, 1999, Ankara.

eCash Technologies, Inc. : Information for New eCash, <http://www.ecashtechologies.com/ecash/new/users.html>, ss.1.

Elr, Hans-Peter : Electronic Commerce and Electronic Form of Money, <http://www.aib.wi-so.tu-muenchen.de/lehre/dipl/hperl/hpcv.htm>, 1997.

Fed. Reser. Bank of Chicago : "Electronic Money", <http://www.frbchi.org/pubs-speech/publications/booklets/electr.../electronic-money.htm>, ss.1-13.

Group of Ten : Electronic Money: Consumer Protection, Law Enforcement, Supervisory and Cross Border Issues, Report of The Working Party On Electronic Money, <http://www.bis.org/publ/gten01.pdf>, 1997.

Hiç, Mükerrerem : Para Teorisi ve Politikası, Menteş Kitabevi, Geliştirilmiş 8. Baskı, 1987, İstanbul.

Hitachi Research Institute : Electronic Money, <http://www.halsp.hitachi.com>

Hürriyet Gazetesi : "Aparark'da Kartınızı Unutmayın", <http://huweb01.hurriyet.com.tr/tukefici/turk/99/08/16/tukhab/05tuk.htm>.

İGEME : Elektronik Ticaret, <http://www.igeme.org.tr7tur/etrade/etkk/finans/finans3.htm>, 1999.

Kızıltan, Levent : "Bir Elektronik Para Formu-Akıllı Kart (Smart Card)," BT Haber, Sayı:147 Aralık 1997, s.17.

Thomas, Johson : "Electronic Money on the Internet", <http://www-swiss.ai.mit.edu./6095/student-papers7fall94-papers/thomas-emony.html>, 1994, ss.1-7.

Turk, Geoffery : "Money and Currency in the 21st Century", <http://www.goldmoney.com/futuremoney.html>, ss.1-6.

Türkoğlu, Tanol : "Sanal Ödeme Modelleri", <http://garildi.cumhuriyet.com.tr/>.

DİPNOTLARI

1. Ödemelerde kullanılan araçlar, nakit ve nakit dışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Nakit ödemeler denilince, banknot ve madeni paralar vasıtasıyla yapılan ödemeler; nakit dışı ödemeler denilince de, çekler ve senetler, kredi ve banka kartları ve ön ödemeli kartlar anlaşılmaktadır. E-ticarette belirtilen bu ödeme araçlarının yanısıra, genel olarak e-para olarak adlandırılan elektronik ödeme araçları kullanılmaktadır.

2. Burada anlatılan elektronik çekle ödeme şekli, Japonya'da CheckFree adlı bir şirket tarafından 1995 yılından itibaren internet üzerinden sağlanabilmektedir. Uygulamanın, elektronik çekle ödeme sisteminin öncülüğünü oluşturduğu kabul edilmektedir. Elektronik çekle ödemenin başka tür uygulama şekilleri de vardır.

3. Elektronik imzanın kontrolü için Onay Kurumu'nun kurulması gibi.

4. Akbank yetkilileri ile yapılan görüşmede, bu uygulamanın durdurulduğu ve yakın gelecekte yeniden kullanıma sokulacağı bildirilmiştir.

Sermaye Piyasası

MUSTAFA BARIŞ

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Genel Yayın Yönetmeni

Borsa Üzdü

Istanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Mayıs ayının ilk işlem gününe alışlarla başladı. Fakat daha sonra, GSM ihalesi, Nisan ayı enflasyon oranları ve Cumhurbaşkanlığı seçimi, yatırımcıların genel olarak "bekle – gör" politikasını tercih etmeleri sebebiyle seans sonuna doğru gelen satışlarla günü düşerek kapadı. Borsa Mayıs ayının ilk haftasında GSM ihalesi, Cumhurbaşkanlığı seçimi, Nisan ayı enflasyon rakamları, üst üste yapılan halka arzlar nedeniyle borsaya para girişinin olmaması, uluslararası borsalarda yaşanan gevşeme ve olumlu beklentilerin bitmesiyle haftayı % 5.83'lük kayıpla kapadı.

Borsa Mayıs ayının ikinci haftasına, uluslararası piyasaların gölgesinde kalarak başladı. Uluslararası piyasalarda doların, Euro'ya karşı giderek güçlenmesi İMKB'yi de etkiledi. Euro'nun değer kaybından tedirgen olan yabancı yatırımcıların riski yüksek piyasalardaki hareketlerini kısıtlayarak satışa geçmeleri borsayı düşürdü. Yabancıların alım satımlarını minimuma indirdiği İMKB'de meydan yerli yatırımcılara kaldı. Uluslararası piyasalardaki hareketlenmeler, GSM-1800 ihalesi hakkındaki söylentiler, yeni arzların daralttığı nakit ve beklentilerin bitmesiyle başlayan dalgalanma hafta boyunca borsada etkisini gösterdi. Borsa haftayı % 3.6'lık değer kaybı ile kapadı.

Hazine "9 Mayıs 2000 Salı" günü Piyasa Yapıcılığı Sistemi ile ilk kez düzenlediği 15 ay vadeli tahvil ihalesinde 572 trilyon liralık satış gerçekleştirildi. Toplam 3 katrilyon 444 trilyon 900 milyar liralık teklif gelen ihalede ortalama bileşik faiz % 32.05 oldu. 5 Nisan 2000 tarihinde satışı yapılan 16 ay vadeli tahvillerin ihracı olarak gerçekleştirilen ihaleye gelen 3 katrilyon 444 trilyon liralık tekliflerde en düşük basit faiz % 33.00, en yüksek basit faiz ise % 33.64 düzeyindeydi. İhaledeki ortalama basit faiz % 33.43 olarak gerçekleşti. Bileşik faiz oranları ise en düşük % 31.65, en yüksek % 32.24 ve ortalama % 32.05 oldu. Hazine'nin en son 18 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirdiği 14 ay vadeli tahvil ihalesine, yıllık ortalama bileşik faiz % 32.18 oranında kalmıştı.

Borsa Mayıs ayının üçüncü haftasına ABD Merkez Bankası'nın (FED) açıklayacağı faiz kararının yarattığı tedirginlik nedeniyle düşerek başladı. FED'in kısa vadeli dolar faizini yarım puan artırması dünya borsalarını tedirgin etti. FED'in yarım puanlık artışla yetinmeyip, yeniden faiz artırabileceği beklentisi dünya borsaları ile birlikte İMKB'yi de olumsuz etkiledi. 19 Mayıs günü İMKB tatil nedeniyle kapalı olmasına rağmen 4 günlük kısa haftada % 6.31 oranında değer kaybetti.

Hazine "15 Mayıs 2000 Pazartesi" günü düzenlediği 3 ay vadeli bono ihalesinde ortalama bileşik faiz % 39.80 oldu. Toplam 1 katrilyon 332 milyar liralık teklifin geldiği ihalede nominal 748 trilyon 200 milyar lira, net olarak da 688 trilyon liralık satış gerçekleştirildi. Hazine'nin ihalesinde yıllık basit faiz oranları en düşük % 33.62, en yüksek % 35.48 ve ortalama % 35.02 düzeyindeydi. Bileşik faiz oranları ise en düşük % 38.11, en yüksek % 40.48 ve ortalama % 39.80 olarak belirlendi. Kamuya ve piyasa yapımcılarına satış yapılmayan ihalenin ihraç tarihi 17 Mayıs, geri ödemesi ise 19 Temmuz tarihleri olarak açıklandı.

Hazine "16 Mayıs 2000 Salı" günü 2 yıl vadeli tahvil ihalesi gerçekleştirdi. İhalede 759 trilyon 500 milyar, ihale öncesi kamuya ve piyasa yapımcılarına da 678 trilyon 300 milyar liralık satış yapıldı. 2 yıl vadeli, 3 ayda bir faiz ödemeli ve değişken faizli tahvil ihalesi öncesinde piyasa yapımcılarına ve kamuya gerçekleştirilen satışın faiz oranı, ihalede oluşan faiz oranı üzerinden hesaplandı. İhaledeki yıllık basit ortalama faiz % 39.79, bileşik ortalama faiz % 46.13 olarak gerçekleşti.

Borsa Mayıs ayının dördüncü haftasına faizlerde yaşanan yükseliş nedeniyle düşerek başladı. Piyasaya yeni para girişinin olmaması, yurt dışı borsaların gevşek seyri ve beklentilerin bitmesi nedeniyle hafta boyunca dalgalı bir seyir izleyen borsa bu haftayı da % 3.2'lik değer kaybı ile kapadı.

Hazine'nin "23 Mayıs 2000 Salı" günü gerçekleştirdiği 13 ay vadeli tahvil ihalesine toplam 1 katrilyon 667.2 trilyon liralık teklif gelirken, ihalede 987.4 trilyon liralık nominal satış gerçekleşti. Net satış miktarının 700.6 trilyon lira

olduğu ihale kapsamında nominal olarak 127.5 trilyon liralık tahvil kamuya, 18 trilyon liralık tahvil de piyasa yapıcılara satıldı. Tahvil ihalesinde yıllık basit ortalama faiz % 38.02, bileşik ortalama faiz oranı da % 37.53 olarak gerçekleşti. İhalede basit faiz minimum % 37.61, maksimum % 38.32, bileşik faiz minimum % 37.13 ve maksimum da % 37.82 oldu.

Borsa Mayıs ayının son haftasına satışlarla başladı. Yabancıların gelişmekte olan piyasalara rağbet göstermemesi yerli yatırımcının da borsaya girme konusunda çekingen davranmasına neden oldu. Ayın son gününe kadar düşüşünü sürdüren borsa, artık bu fiyatların dip olduğunu, fiyatların artık

Tablo 1
Mayıs Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Hektaş	6.31	Logo Yazılım	121.87
Döktaş	4.28	Zorlu Enerji	44.00
Aktaş Elekt.	1.49	Viking Kağıt	39.24
İzocam	0.88	Okan Tekstil	33.89
		Kaplamin	30.31
		Yatırım Fin. Yat. Ort.	29.85
		Ege Seramik	29.82
		Sifaş	29.41
		Kütahya Porselen	25.75
		Serve Kırtasiye	24.59

Tablo 2
Mayıs Ayının En Başarısız Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Yapı Kredi Bankası	- 58.91	Akın Tekstil	- 40.92
Pınar Süt	- 28.57	Berdan Tekstil	- 33.72
Çimsa	- 27.53	Çarşı	- 32.81
Ecz.Yatırım	- 26.22	Demirbank	- 32.38
İzmir Demir Çelik	- 25.80	Petkim	- 32.14
Çelik Halat	- 25.31	Akbank	- 30.90
T. Şişe Cam	- 24.50	Kardemir (D)	- 29.85
Hektaş	- 23.95	Erciyas Bira	- 29.67
T. Garanti Bankası	- 23.30	Batı Çimento	- 29.62
Arçelik	- 23.07	Ecz.Yapı	- 28.94

yeterince düştüğünü düşünen yatırımcıların alıma geçmesi nedeniyle ayın son işlem gününde günü yükselerek kapadı.

Sıralanan bu etkiler sonucunda "31 Mayıs 2000 Çarşamba" günü kapanış fiyatları itibariyle 16.206,42 puana düşen İMKB Ulusal – 100 endeksinin Nisan ayı sonuna göre değer kaybı % – 15.61 olmuştur. Yine aynı günkü kapanış fiyatları itibariyle, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi endeksi, İMKB Ulusal – 100 endeksindeki kayba benzer bir düşüş göstererek % – 15.83 oranında değer kaybederek 4.833.067,82 puana gerilemiştir. Endeks kapsamındaki 40 hisseden 4 tanesi değer kazanmış, 36 tane hisse ise değer yitirmiştir. Ay içinde en fazla değer kazanan ve kaybeden hisseler tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Yabancıların Borsa'da 15 Milyar Doları Var

Yabancı yatırımcıların İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki hisse senedi portföylerinin toplam tutarı Nisan ayında hisse senedi fiyatlarında yaşanan artışa paralel olarak 2 milyar 312 milyon dolar büyüdü ve yeniden 15 milyar doların üzerine çıktı. Bu gelişme, yılın ilk 4 ayında net satıcı konumunda bulunan yabancıların İMKB'de oldukça iyi kazanç sağladıklarını gösteriyor.

İMKB'nin verilerine göre, yabancı yatırımcıların 2 milyar 129.4 milyon dolarlık hisse senedi alıp, 2 milyar 160 milyon dolarlık hisse senedi sattıkları ve böylece net olarak 30.6 milyon dolarlık satış gerçekleştirdikleri Nisan ayı sonunda hisse senedi portföylerinin toplam tutarı 15 milyar dolara ulaştı. Alış ve satışları arasında satışları lehine 30 milyon dolarlık bir fark bulunan yabancıların portföylerinin değerinde yaşanan 2 milyar 312 milyon dolarlık artış, İMKB'deki hisse senedi fiyat artışlarından kaynaklandı. Başka bir ifadeyle, yabancılar yeni para getirmedikleri Nisan ayında İMKB'de dolar bazında % 18.2 oranında bir kazanç sağladılar. Yabancıların İMKB'deki portföylerinin toplam değeri geçen yıl Ağustos sonunda 5.6 milyar dolar düzeyinde bulunuyordu.

Sermaye Artırımları

Nisan ayından sonra Mayıs ayında da sermaye artırımları devam etmiştir. Tablo 3'te, Mayıs ayında sermaye artırımını gerçekleştiren 35 şirketin artırım öncesi ve sonrası sermaye rakamlarıyla, bedelli ve bedelsiz artırımlarının tutarları gösterilmiştir. Sermaye artırımlarının yanısıra, Mayıs ayında 6 şirketin kayıtlı sermaye tavanı artırımları Sermaye Piyasası Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu şirketlerin eski ve yeni kayıtlı sermaye tavanları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3
Mayıs Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Ak Yat.Ort.	1.000.000	2.500.000	250	2.500.000	250	6.000.000
Aksa	9.931.000	-	-	7.449.000	75	17.380.000
Alfa Menkul Değ.	2.300.000	-	-	500.000	21,74	2.800.000
Alternatif Yat.Ort.	496.000	-	-	1.239.000	250	1.735.000
Alternatif Bank	14.900.000	-	-	29.800.000	200	44.700.000
Anadolu Sigorta	12.000.000	-	-	18.000.000	150	30.000.000
Arsan Tekstil	2.800.000	-	-	5.600.000	200	8.400.000
Aselsan	4.901.000	-	-	4.900.000	100	9.801.000
Aygaz	10.000.000	-	-	10.000.000	100	20.000.000
Bolu Çimento	14.667.000	-	-	10.121.000	69	24.788.000
Borova Yapı	360.000	-	-	1.260.000	350	1.620.000
Borusan Boru	900.000	-	-	5.400.000	600	6.300.000
Demirbank	85.000.000	-	-	120.700.000	142	205.700.000
Ditaş Doğan	394.000	-	-	110.000	28	504.000
EGS Dış Tic.	3.500.000	7.000.000	200	3.500.000	100	14.000.000
Finans Fin.Kir.	6.000.000	-	-	5.000.000	83,33	11.000.000
Finansbank	63.250.000	-	-	56.926.000	90	120.175.000
Güneş Sigorta	10.000.000	-	-	5.000.000	50	15.000.000
Hektaş	7.060.000	1.500.000	21,25	1.747.000	24,75	10.308.000
İhlas GMYO	3.922.000	-	-	1.961.000	50	5.883.000
İhlas Holding	7.254.000	-	-	7.254.000	100	14.509.000
İş Bankası (*)	279.399.000	72.687.000	-	206.878.000	-	558.964.000
İş GMYO	70.000.000	10.500.000	15	10.500.000	15	91.000.000
İzocam	3.000.000	-	-	1.500.000	50	4.500.000
Koç Holding	32.051.000	-	-	32.051.000	100	64.102.000
Mardin Çimento	4.103.000	-	-	2.052.000	50	6.155.000
Maret	420.000	-	-	1.680.000	400	2.100.000
Nuroi GMYO	5.000.000	-	-	5.000.000	100	10.000.000
Olmuksa	1.271.000	2.795.000	220	-	-	4.066.000
Osmanlı GMYO	5.000.000	10.000.000	200	-	-	15.000.000
Petrol Ofisi	20.000.000	17.000.000	85	13.000.000	65	50.000.000
Uşak Seramik	209.000	1.046.000	500	1.244.000	594,51	2.500.000
Unye Çimento	14.060.000	1.110.000	7,89	10.272.000	73,06	25.442.000
Vestel	4.000.000	475.000	-	-	-	4.475.000
Yapı Kredi B.	239.982.000	-	-	261.580.000	109	501.563.000

(*)	Rüçhan Hakkı İçin Ödeyeceği Para	Bedelli Alacağı Hisse Miktarı	Bedelsiz Alacağı Hisse Miktarı
1.000.-TL'lik A	20.800.-TL.	20.800.-TL'lik C (% 2080)	59.200.-TL'lik C (% 5920)
1.000.-TL'lik B	1.040.-TL.	1.040.-TL'lik C (% 104)	2.960.-TL'lik C (% 296)
1.000.-TL'lik C	260.-TL.	260.-TL'lik C (% 26)	740.-TL'lik C (% 74)

Kâr Payı Dağıtımları

2000 yılı başında İMKB Ulusal – 100 endeksine esas teşkil eden 100 şirketin, 1999 yılı kârından ortaklarına dağıtmış veya dağıtacak oldukları kâr payları Tablo 5'te verilmiştir. Dergimiz endeksi kapsamında yer almakla birlikte, 2000 yılı başında Ulusal – 100 endeksi kapsamında yer almayan hisseler tablonun sonuna ilave edilmiştir. Tabloda yer alan değerler, şirketlerin nakit ve/veya bedelsiz hisse şeklinde dağıtacakları kâr paylarının toplamını göstermekte, hisselerin nominal değerlerine oranla ifade edilmektedirler.

Özel hesap dönemli şirket olan Doğan Holding ve Medya Holding'de Genel Kurul toplantıları yapılmamış olduğundan kâr payı oranları belli değildir. 18 şirket (Anadolu Isuzu, Çarşı, Çemtaş, Dardanel, Deva Holding, Döktaş, Erciyas Bıracılık, Ereğli Demir Çelik, Işıklar Ambalaj, Kardemir, Sasa, Tansaş, T.Demir Döküm, Tofaş Oto Fabrikaları, Türk Hava Yolları, Çukurova Elektrik, Good Year ve Hektaş) 1999 yılını zararla kapatmış olduklarından dolayı kâr dağıtmamışlardır. 25 şirket ise 1999 yılında kâr elde etmiş olmalarına rağmen, kâr payı dağıtmama kararı almışlardır. Dağıtım oranı bilinen "İMKB Ulusal – 100 endeksi kapsamındaki hisseler" 98 şirket için hesaplanan basit aritmetik "kâr payı dağıtım oranı" ortalaması % 169.14 olarak bulunmuştur. % 12414.70 kâr payı dağıtan Usaş hariç tutulduğunda bu oran % 42.46'ya düşmektedir.

Tablo 6'da ise, her sene yapıldığı gibi Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Endeksi kapsamındaki hisselerin kâr payı dağıtım oranlarıyla ilgili bazı bilgiler yer almaktadır. Tablodan görülebileceği gibi, hiç kâr dağıtmayan ya da düşük oranlı kâr payı dağıtan şirketlerin sayısında bir artış söz konusudur. 40 şirketin 6 tanesi 1999 yılını zararla kapamış, 9 şirket ise 1999 yılında kâr elde etmiş olmasına rağmen kâr payı dağıtmama kararı almışlardır. 40 şirket için hesaplanan basit aritmetik ortalama ise % 43.13 olmaktadır.

Tablo 4
Mayıs Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları
(Milyon TL)

Şirket	Önceki Tavan	Yeni Tavan
Penguen Gıda	4.160.000	10.000.000
Net Turizm	5.000.000	26.000.000
Ünal Tarım	2.000.000	10.000.000
BSH Profilo	16.500.000	30.000.000
Aksu Enerji	750.000	10.000.000
Işıklar Ambalaj	5.000.000	20.000.000

Tablo 5
Dağıtılacak Kâr Payları (%)

Şirket	Kâr	Şirket	Kâr	Şirket	Kâr
Adana Çimento (A)	127.93	Ecz.Yatırım (*)	50.00	Otokar	88.65
Akbank	103.00	Efes Holding	(**)	Petkim	12.50
Akçansa	24.80	Ege Biracılık (*)	14.00	Petrol Ofisi (*)	291.76
Aksa	100.00	EGS Dış Tic.	(**)	Pınar Süt (*)	50.00
Ak Sigorta	20.50	EGS GMYO	(**)	Sabah Yay.	11.86
Aktaş Elektrik (*)	275.00	Enka Holding	40.00	Sabancı Holding	8.00
Alarko Carrier	177.00	Erciyas Biracılık	-	Sarkuysan (*)	55.00
Alarko GMYO	15.00	Ereğli D.Ç. (*)	-	Sasa	-
Alarko Holding	15.00	Finansbank	65.00	Şişe Cam (*)	1.40
A. Teletaş (*)	(**)	F. Otosan (*)	(**)	Tansaş	-
Alternatifbank	202.77	Garanti Bankası (*)	(**)	Tat Konserve	7.50
Anadolu Cam (*)	(**)	Gediz İplik	(**)	T. Demir Döküm (*)	-
Anadolu Gıda	(**)	Global M. D.	(**)	Tofaş Oto Tic.	(**)
A. Isuzu	-	Göllaş Çimento	56.00	Tofaş Oto Fab.	-
Anadolu Sigorta	120.00	GSD Holding	(**)	Trakya Cam	11.00
Arçelik (*)	60.00	Hürriyet G.	36.47	Tüpraş	233.70
Aselsan	50.00	İşıklar Ambalaj	-	THY	-
Aygaz	130.00	İhlas Finans	(**)	Usaş	12414.70
Bağlaş (*)	50.00	İhlas Holding	(**)	Uzel Makina	(**)
Banvit	66.67	İş Bankası (C)	27.00	Van Et	(**)
Bati Çimento	15.00	İzmir D.Ç. (*)	(**)	Vestel	(**)
Beko Elekt.	25.00	İzocam (*)	25.00	Yapı Kredi K.GMYO	(**)
Borusan Yat. Paz.	(**)	Kardemir (D)	-	Yapı Kredi Bankası (*)	64.00
Bossa	15.00	Kav Dan. Paz. Tic. (*)	40.00	Yasaş (*)	9.49
Brisa (*)	88.30	Kipa	15.00	Ort.	169.14
Çarşı	-	Kiimasan Klima	391.48	Bolu Çimento	24.44
Çelik Halat (*)	12.00	Koç Holding (*)	15.00	Çukurova Elektrik	-
Çemtaş	-	Kordsa (*)	24.50	Ege Gübre	57.90
Çimsa (*)	31.00	Makina Takım (*)	(**)	Gentaş	10.00
Dardanel	-	Mardin Çimento	126.92	Good Year	-
Demirbank	118.20	Medya Holding	-	Gübre Fab.	19.00
Deva Holding	-	Migros (*)	350.00	Güney Bira	(**)
Dışbank	89.04	Milliyet G.	(**)	Hektaş	-
Doğan Holding	-	Milpa	29.00	Kartonsan	57.75
Doğan Yayın Hol.	19.22	Mudumu Tav. (*)	(**)	Konya Çimento	50.00
H. Döktaş (*)	-	Net Holding	(**)	Olmuksa	(**)
Ecz.İlaç	(**)	Net Turizm	(**)		
Ecz.Yapı	17.97	Netaş Telekom	42.50		

(*) Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Endeksi Kapsamındaki Hisseler.

(**) Dağıtmıyor

Tablo 6
Kâr Paylarının Dağılımı

Şirket Sayısı

Kâr Payı Oranı (%)	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
0	4	1	3	5	7	9	15
1 – 29	10	13	7	6	8	9	10
30 – 49	1	2	7	7	9	5	2
50 – 74	8	5	6	9	3	4	9
75 – 99	5	5	3	3	2	4	1
100 – 199	8	9	13	2	4	2	0
200 ve Üstü	4	5	1	8	7	7	3
Medyan Oran	60.00	60.11	61.25	50.00	40.28	50.00	–
Aritmetik Ort.	76.13	92.60	69.78	140.73	172.78	131.69	43.13
Tartılı Ort.	56.11	49.07	48.15	70.98	54.29	–	–

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ocak	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69	736963.15	5078678.55
Şubat	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26	870185.89	996300.48	4534752.07
Mart	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66	936427.88	1224154.39	4662632.07
Nisan	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76	1246481.82	1343754.27	5742031.40
Mayıs	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	468188.27	1073822.72	1403551.33	4833067.82
Haziran	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	526546.21	1187994.27	1288600.47	
Temmuz	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	568012.42	1210065.312	1457020.55	
Ağustos	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	579112.78	737615.22	1352406.47	
Eylül	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	207830.76	779779.25	630484.23	1733920.33	
Ekim	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	849700.62	573932.44	1797901.99	
Kasım	9344.20	44519.48	74373.54	96196.98	267385.51	839360.91	703595.71	2336373.64	
Aralık	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277923.68	956310.79	726072.07	4117624.90	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1997 (Milyon TL)	1998 (Milyon TL)	1999 (Milyon TL)	1997 (Net)	1998 (Net)	1999 (Net)	Mayıs 1999	Mart 2000	Nisan 2000	Mayıs 2000
1	AKTAŞ	-	1.000.000	5.026.515	4.794.000	3.310.528	400,00	99,000	275,00	77,000	177,500	167,500	170,000
2	ANADOLU CAM	70.000.000	8.170.000	19.951	174.000	1.117.488	-	1.000	-	2.425	8.700	9.900	8.900
3	ARÇELİK	100.000.000	40.400.000	18.901.661	25.647.000	61.253.949	20,00	6,600	60,00	13,000	33,000	52,000	40,000
4	BAGFAŞ	10.000.000	2.000.000	2.694.148	2.380.000	2.599.697	50,00	11,000	50,00	16,500	28,500	36,000	30,000
5	BOLU ÇİMENTO	20.000.000	24.788.000	2.343.031	3.399.000	3.983.369	34,56	1,875	24,44	1,700	8,100	7,800	4,000
6	BRISA	25.000.000	7.442.000	11.910.227	11.897.000	13.137.330	78,00	6,300	88,30	11,250	36,500	45,000	40,000
7	ÇELİK HALAT	5.000.000	997.000	557.598	349.000	312.820	24,00	3,850	12,00	6,900	15,750	19,750	14,750
8	ÇİMSA	16.848.000	16.848.000	3.393.778	6.279.000	10.788.069	100,00	6,700	31,00	3,800	16,000	17,250	12,500
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	-	500.000	12.957.796	8.805.000	-23.969.824	1601,38	310,000	-	340,000	460,000	620,000	505,000
10	DÖKTAŞ	20.000.000	4.800.000	553.279	22.113.000	-1.550.430	25,00	5,400	-	4,500	10,250	17,500	18,250
11	ECCZACIBAŞI YATIRIM	13.200.000	13.200.000	170.613	-437.000	7.897.837	-	13,000	50,00	2,025	9,200	11,250	8,300
12	EGE BİRACILIK	22.000.000	12.770.000	1.604.178	2.014.000	4.076.965	30,00	23,500	14,00	38,000	41,000	55,000	48,500
13	EGE GÜBRE	2.000.000	1.004.000	166.267	484.000	1.259.177	36,00	7,100	57,89	8,000	11,000	14,750	13,000
14	EREĞLÜ DEMİR ÇELİK	44.352.000	44.352.000	438.225	-32.675.000	-24.922.263	-	12,250	-	7,400	27,000	33,500	28,500
15	GENTAŞ	3.000.000	1.348.000	1.091.589	1.343.000	1.199.502	-	3,500	10,00	8,300	12,000	15,500	13,000
16	GOOD-YEAR	21.000.000	7.945.000	5.277.081	3.237.000	-4.585.600	25,00	6,300	-	5,800	18,500	21,000	19,500
17	GÜBRE FABRİKALARI	10.000.000	2.500.000	534.328	953.000	877.200	85,00	17,750	19,00	5,200	16,750	19,500	16,250
18	GÜNEY BİRA	10.000.000	3.841.000	655.540	1.079.000	134.133	30,00	24,000	-	18,250	20,750	33,500	29,000
19	HEKTAŞ	15.000.000	10.308.000	788.164	820.000	-2.095.993	22,16	1,950	-	2,500	3,450	4,800	3,650
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	50.000.000	24.900.000	638.191	772.000	1.147.456	-	460	-	1,225	3,600	4,650	3,450
21	İZOCAM	12.000.000	4.500.000	648.739	1.154.000	1.095.371	30,00	2,625	25,00	3,700	9,100	11,250	7,400
22	KARTONSAN	2.700.000	2.025.000	4.004.058	4.574.000	1.868.731	130,00	12,000	57,75	17,000	41,000	40,500	40,000
23	KAV DAN PAZ. TİC.	7.000.000	6.435.000	385.684	617.000	3.888.455	8,00	1,625	40,00	2,800	10,400	10,200	8,800
24	KOÇ HOLDİNG	250.000.000	64.102.000	14.193.141	27.140.000	42.296.323	20,00	25,000	15,00	30,500	130,000	122,500	52,000
25	KONYA ÇİMENTO	-	2.437.000	960.453	1.966.000	3.156.398	31,30	4,600	50,00	5,500	17,500	17,500	14,500
26	KORDSA	60.000.000	16.056.000	4.690.334	3.361.000	3.421.774	50,00	7,800	24,50	15,000	20,250	26,250	21,500
27	MAKİNA TAKİM	18.500.000	16.819.000	514.997	960.000	420.697	-	1,250	-	740	1,650	1,825	1,550
28	MİGROS	4.000.000	3.060.000	4.432.806	15.275.000	25.038.772	300,00	330,000	350,00	490,000	325,000	415,000	375,000
29	MÜDÜRÜN TAV	-	3.000.000	507.170	1.424.000	596.223	-	8,200	-	8,200	8,400	9,500	7,400
30	OLUKSA	10.000.000	4.066.000	607.905	-994.000	659.712	-	3,550	-	6,000	36,000	43,000	13,750
31	OTOSAN	50.000.000	28.243.000	26.749.881	31.460.000	1.250.308	1200,00	92,000	-	7,300	29,500	40,000	34,500
32	PETROL OFİSİ	100.000.000	50.000.000	21.744.401	31.710.000	70.157.454	350,00	51,000	291,76	127,500	85,000	106,000	35,000
33	PINAR SÜT	15.000.000	5.167.000	1.036.843	1.503.000	3.261.698	90,00	8,400	50,00	6,000	13,750	14,000	10,000
34	SARKUYSAN	10.000.000	4.000.000	2.876.541	3.912.000	4.020.727	200,00	13,250	55,00	4,800	18,750	23,750	19,000
35	TELETAŞ	10.000.000	2.000.000	5.613.207	6.796.000	4.488.080	70,00	13,000	-	29,000	142,500	182,500	152,500
36	TÜRK DEMİR DOKUM	15.000.000	10.000.000	2.148.231	546.000	4.768.215	10,00	3,150	-	4,750	7,600	11,000	9,300
37	T. GARANTİ BANKASI	1.000.000.000	260.000.000	60.206.087	130.075.000	181.098.648	-	8,800	-	16,500	7,500	10,300	7,900
38	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	150.000.000	79.000.000	3.833.884	3.720.000	1.539.518	14,00	3,300	1,40	4,700	8,900	10,200	7,700
39	YAPI KREDİ B	-	501.675.000	61.707.502	85.119.000	211.276.596	50,00	3,900	64,00	5,100	15,750	18,500	7,600
40	YASAŞ	10.000.000	2.835.000	2.106.602	1.426.000	1.057.215	221,00	32,500	9,49	4,900	9,300	11,750	11,500

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (HAZİRAN 2000)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	5.0	3.0	3.8	4.3	-379.9	-338.4	6.81	9.50
Almanya	3.3	1.5	1.4	10.6	67.1	-18.6	-	-
Avustralya	4.3	2.8	2.8	7.5	-8.2	-22.3	6.00	9.00
Avusturya	3.8	1.9	2.1	4.5	-5.3	-4.3	-	-
Belçika	4.5	2.2	3.4	11.3	15.8	11.9	-	-
Danimarka	2.0	3.1	4.1	5.9	4.4	1.5	3.70	6.75
Fransa	3.3	1.3	3.4	11.3	17.0	35.8	-	-
Hollanda	4.2	2.1	2.6	3.4	11.8	22.7	-	-
İngiltere	3.1	3.0	5.3	6.2	-41.8	-20.7	6.41	7.00
İspanya	4.0	2.9	2.4	16.6	-35.9	-13.7	-	-
İsveç	3.4	1.1	3.0	5.3	16.1	6.1	3.75	4.73
İsviçre	3.0	1.6	0.7	2.9	0.4	29.2	2.60	4.50
İtalya	2.1	2.5	2.1	11.7	11.2	8.7	-	-
Japonya	-	-0.8	2.3	4.8	124.3	113.1	0.01	1.38
Kanada	4.9	2.1	2.4	8.2	25.7	2.2	5.69	7.50
Euro-11	3.1	1.9	2.4	10.2	46.1	17.4	4.65	4.40

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 3 Haziran 2000.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

Görüşler

Dr. ŞEVKET SAYILGAN

Ekonomist

Uluslararası Finansal Krizler ve Globalleşme İlişkisi

Para krizleri iktisat literatüründe hem teorik hem de ampirik alanda geniş yer tutmaktadır. Paul Krugman'a göre, para krizleri o kadar kısa sürede cereyan edebilirlerki, yllandırılmış büyük kazançları bile ortadan kaldırılabılır. Dolayısıyla "bir küçük detay olarak kabul edilebilecek maliyetler, nispeten çıkma ihtimali düşük olan para krizlerinin yayılarak tüm piyasaları etkisi altına almasını ve geniş kapsamlı krizlerin oluşmasını önleyebilirler."

Bir ekonomide yanlış ekonomi politikaları ve bunun sonucu ortaya çıkan kamu açıklarının, cari işlemler açığının ve tasarruf açığının artması

gibi ekonomide meydana gelen yapısal bozulmalar, finansal krizlerin çıkmasının esas nedenleridir. Söz konusu açıkların oluşması neticesinde, genişleyici para maliye politikaları, döviz kurunun aşırı değerlenmesi ya da faiz oranlarının aşırı yükselmesi sonuçları ortaya çıkmaktadır. Kamu ve tasarruf açığının artması faiz oranlarını yükseltmekte, bu durum ise yerli paranın değerlenmesine yol açmaktadır. Açıkların sürdürülemez boyutlara çıkması ekonomide devalüasyon beklentisiyle döviz talebini ve fiyatını yüksek oranda arttırarak finansal krizin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, ülkenin bankacılık sisteminde sorunlar yaşanması, ekonomik krizlerin önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. "Yüksek faizler ve aşırı açık döviz pozisyonları, bankaların aldığı riskleri arttırmakta ve bu durum spekülative bir saldırı anında bazı bankaları iflas durumuna getirmektedir." Nitekim krize yakalanan Asya ülkelerinin çoğunda dış borçlanma büyük ölçüde bankacılık dışı özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası rezervlerin azalması, yerli paranın değer kazanması, kredi genişlemesi, enflasyon, dış ticaret dengesinin bozulması, ihracat performansında ve ekonomik büyüme oranında düşüş, para arzında ve kamu açıklarında artış, para arzında ve geniş para arzının brüt uluslararası rezervlere oranındaki artış ekonomide yaşanacak olan bir kriz olasılığını işaret eden en önemli göstergelerdir.

Piyasalar ülkenin ekonomik durumunda, ya bazı tutarsızlıklar gördükleri için para birimlerine hücum etmektedirler veya ülkenin durumu iyi olduğu halde keyfi olarak ortaya çıkarılmaktadır.

Keyfi krizlerle ilgili olarak "bulaşma" deyimini kullanılmaktadır. Bulaşma, bir ülkede çıkan bir krizin aralarında fazla yakın ilişki bulunmayan diğer ülkelere yayılması anlamına gelmektedir.

I.A. KANONİK KRİZLER

Bu modele göre para krizleri, yurtiçi ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler ile döviz kuru arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu tutarsızlık şayet Merkez Bankası yeterli rezerve sahipse geçici olarak giderilebilir. Fakat bu rezervler yetersiz olunca spekülative atağa geçip Merkez Bankası'nı zor duruma sokabilirler. Kriz, sadece fiyat istikrarsız hale geldiğinde artık o parayı elde tutmanın cazip olmayacağı mantığından kaynaklanmakta ve fiyat istikrar programının sona ermesi sermayenin spekülative kaçışı ile kendiliğinden gerçekleşmektedir. Bu modelin eksik yanı hükümet politikalarının çok mekanik bir biçimde tanımlanmasıdır.

I.B. İKİNCİ NESİL MODELLER

"Hükümetlerin döviz kurlarını değiştirebilmesi için, yurtiçi piyasada bazı şeylerin gerçekten düzeltilmesine ihtiyaç olması gerekir. Bunun birinci ve en açık nedeni büyük miktarlara varan ve sabit kur uygulandığı için bir türlü sona erdirilemeyen iç borçlanmalardır. Diğerleri ise ülkenin aşağı yönde katı nominal ücret yapısına bağlı olarak yaşadığı yüksek oranlarda işsizlik sorunudur. Hükümetler bu konuda genişletici para politikaları uygulamak ister fakat diğer taraftan sabit kur rejimi

mi olduğu için bunu yapamaz." Son olarak kamuoyunun güvensizliği sabit kuru korumayı veya sürdürmeyi zorlaştırmaktadır.

I.C. KENDİ KENDİNİ BESLEYEN KRİZLER

Bir krizin kesin olarak meydana gelmesi bireysel yatırımcıların paralarını yurt dışına çıkarmaları ile gerçekleşir. Sonuçta; beklenti ister iyimsen ister kötümser olsun, kendi kendini besler ve kendi kendini besleyen kötümser beklenti durumunda, ülke, haklı olarak gereksiz bir krizle yüzyüze bırakıldığı iddiasında bulunur.

Kendi kendini besleyen modellerde sadece ekonomik büyüklükler (döviz rezervleri, kamu maliyesi, döviz kurunun devam ettirileceğine dair siyasi kararlılık) açısından ülke, krizlere karşı zayıf duruma düşmektedir. Parasını etkin ve güçlü bir şekilde koruması beklenen bir ülkenin bu yönde bir çaba harcaması gerekemeyebilirken, diğer taraftan sabit kuru sürdürmesi beklenmeyen bir ülkenin de, eninde sonunda sabit kurunu spekülâtif atak nedeniyle beklendiğinden de önce iptal etmesi durumu meydana gelmektedir. Kendi kendini besleyen kriz modeli bu iki uç arasında kabul edilebilir.

I.D. SÜRÜ PSİKOLOJİSİ

Sürü psikolojisi en iyi şekilde 1987 krizini araştıran bir çalışma da

1989 yılında Shiller tarafından yapılmıştır. Shiller, satılan hisse senetlerinin tek sebebinin fiyatların daha da düşeceği şeklinde piyasada varolan yaygın kanaate bağlamaktadır. Para krizleri açısından bakılırsa, başlangıç sebebi ne olursa olsun bir satış dalgası, koyun güdüsüyle çok daha büyük miktarlara ulaşabilmekte ve o paradan sürü psikolojisi ile toplu çıkışlara yol açabilmektedir.

I.E. KRUGMAN'IN KRİZ TEORİSİ

"Sabit kur sistemi" Paul Krugman tarafından ileri sürülen bir teoridir. "Bu sisteme göre, ihracatçılar döviz gelirlerini sabit bir kur üzerinden devlete satmakla yükümlü olacaklardır. İhracatçılardan alınan döviz, devlet tarafından dış borç ödemeleri ve ithalatta kullanılacaktır. Sabit kurda faiz oranları ile döviz kuru arasındaki ilişki kesilmiştir. Faizlerin aşağı çekilmesi para biriminin değer kaybetmelerine yol açmaz."

Sistemde, Asya'daki banka ve finans kurumları, faaliyetlerini üstü örtülü devlet garantisi altında sürdürmüşler ve bankalar da riskli projelere kredi vermişlerdir. Zarar durumunda ise, hükümetin bu durumu karşılayacağı varsayımıyla hareket edilmiştir. Bu duruma mevzuattaki yetersizliklerde eklenince, yanlış yatırım kararları alınmış ve kurumlar, kâr beklentisi ile riskli projelere gir-

mişlerdir. Regülasyonun etkin çalışmaması, bir kredi - yatırım patlamasına neden olmuş ve arzı düşük kalan varlıkların (arazi gibi) fiyatları aşırı yükselmiştir. Dolayısıyla, kısa vadede kaynaklar, ticari mallardan ticari olmayan malların finansmanına kaymıştır. Kurumlar arasındaki (özellikle bankalar) rekabet faktörü de buna eklenince, yatırım kararları, projeden beklenen ortalama getiri yerine projeden ideal şartlar altında alınacak maksimum kâra göre almaya başlamıştır. Sonuçta, yatırımlar üretimden ve ticaretten ziyade spekülâtif alanlara kaymış ve teminat yerine de geçebilen arzı sınırlı gayrimenkullerin fiyatları aşırı artmıştır. "Hükümet garantisi sürdükçe ekonomideki bu balon da şişmeye devam etmiştir. Ancak zamanla, hükümetin genelindeki bu yükü taşıyamadığı isteksizliğine bağlı olarak devlet güvencesinin ortadan kalkması sonucu iflaslar artmıştır." Fiyatlar düşünce durumu zaten bilen piyasalar bu sefer negatif bir beklenti sarmalına girmişler ve kriz yayılmıştır.

Sistemin ciddi sorunları ise; öncelikle dev bir ticaret ve döviz bürokrasisi gerektiren sabit kur sistemi, dövizde de karaborsanın güç kazanmasına neden olmaktadır. Ayrıca ihracat ile ithalatta yolsuzlukların artmasına yol açan bu sistem, ülke ekonomisinin dış dünyayla bağlantısının kesilmesini ve kendi

içine kapanmasına neden olmaktadır. Sistemin bir diğer handikapı da, sistemin uygulanması halinde Asya ülkelerinden büyük bir sermaye kaçışına sebep olmasıdır. Yabancı sermayenin zaten bölgeyi terkettiği bir durumda, sabit kura geçileceğine dair söylentilerin yayılması halinde, yabancılar dışında o ülkenin vatandaşları dahi paralarını yurtdışına kaçıracaklardır. Bu kaçışın yasal önlemlerle önüne geçilmeye çalışılsa bile, elektronik yöntemlerle yapılan para transferine engel olunamayacaktır. Dolayısıyla yöneticiler dışarıya, uluslararası sermayeye kapamış bir ekonomiyi bankalar ve şirketlerde mecal bırakmamış bir durumluk içindeyken ayağa kaldırma çalışacaklardır.

II. GLOBAL EKONOMİK KRİZ VE DİĞER KRİZLERLE KARŞILAŞTIRMASI

21. yüzyıla üç kala 1997 yılının Ekim ayında Asya ülkelerinde başlayan, bütün dünyayı yavaş yavaş etkisi altına alan ve etkisini hâlâ sürdürmekte olan Asya Krizi, 1929 buhranından sonraki en büyük kriz olduğu otoritelerce de belirtilmektedir. Bu krizle ilgili bölümlere geçmeden önce 20. yüzyılda yaşanmış olan diğer krizler ve söz konusu krizlerle günümüzde varolanın, benzer ve farklı yönlerini incelemek geçmişle günümüz arasında bağ-

lantı kurması ve konuya ışık tutması açısından faydalı olacaktır.

II. A. 1929 DÜNYA EKONOMİK KRİZİ

1929'lu yıllara kadar ülkelerin paraları altına bağlı, ödeme aracı ve rezerv para ise İngiliz Sterlin'i olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir ekonomik büyümeyi sağlayan ABD'nin, dünya ekonomisi ve ticaretine yön vermeye başlaması, 1929 yılına gelindiğinde tam istihdam seviyesinde bulunan ve dönemin hızlı büyüyen gelişmiş ekonomilerde ve özellikle ABD'de ciddi bir arz fazlası yaratmıştır.

Bu dönemde daha çok iç talebe dayalı büyüyen reel ekonomiler, talep yetersizliği ile karşılaşınca ve arz fazlası da dış talep ile beslenemeyince, "Kara Perşembe" adıyla kayıtlara geçen 1929 dünya ekonomik krizi, ABD borsasının ve bankacılık sisteminin çökmesi ile başlamıştır. "Depresyon İngiltere'ye intikal edince 1931'de İngiliz Sterlin'i devalüe edilmiş ve ihracat arttırmıştır. Dünya piyasasında İngiltere'nin baş rakibi olan Almanya, bu olaydan en çok zarar gören ülke olmuştur. Almanya, 1933 yılından itibaren işsizlikle mücadele için devletin yatırımlar ve kredi alanlarına müdahalesini kabul etmiştir."

ABD'de, Wall Street'deki çöküşten sonra oluşan ekonomik resesyona yanıt olarak para politika-

larını gevşetebilme olanaklarını kısıtlamıştır. 1933 yılında iktidara gelen Roosevelt, kamu harcamalarını genişletmiş, ücretlerin yükseltilecek satınalma gücünün genişletilmesi için girişimcilere baskı yapmış; doları devalüe ederek ihracatı arttırmaya çalışmıştır. Kısaca yaşanan süreçte "Keynes'in iktisadi önerileri ile kamu harcamaları artırılarak gerekli talep yaratılmış ve krizin olumsuz etkileri 1933-1934 yıllarında ortadan kalkmıştır."

II.B. 1929 KRİZİ'NDEN GÜNÜMÜZE DÜNYA KRİZLERİ

Dünya, 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın ardından gelen ve 1939-1945 yılları arasında, 6 sene boyunca hemen her bölgede devletler nezdinde ekonomik ve politik sıkıntılara, insanlık açısından büyük zulümlere ve acılara yol açan II. Dünya Savaşı'nın ağır şartlarına ve sonuçlarına tanık olmuştur. Tekrar böyle büyük problemlere sahip olmamak için de elbirliği ile barış ve ekonomiyi koruyucu örgütler kurmaya başlamıştır.

Dünya ekonomisinin 1950 sonrası döneminin, iki uzun alt döneme ayrılabilirliğine ilişkin genel bir görüş birliği vardır.

1950-1970 dönemi büyüme; "kapitalizmin altın çağı", "big boom" vb. olarak adlandırılır. 1970 sonrasında ise bir istikrarsızlık döneminin

ve yavaş büyümenin (siyasi olarak 1968 olaylarıyla, ekonomik olarak 1974 resesyonu) başlamış olduğu düşünülmektedir.

Söz konusu yıllar arasında yüzde 5 civarında gezen gelişmiş ülkelerin ortalama büyüme hızı, 1970'lerde % 2,5'lere kadar gerilemiş, ortalama şirket kârları ve emek üretkenliği eksi bir trend izlemiş, resesyonlar geri gelmiştir. 1950-1970 döneminde sabit kur sisteminin yerini esnek ve spekülâtif bir kur sistemine bırakması, 1970 yılında kapitalizmin en önemli enerji kaynağı olan petrolün fiyatında büyük bir artışlara neden olmuş ve Petrol Krizi'ni başlatmıştır.

1965-1966 yılından itibaren aşırı değerlenen doların, aynı yıl sabit kura dayalı (Bretten Woods) para sistemini yıkması ile ortaya çıkması petrol fiyatlarındaki artış ve 1960-1970 arasında hızlı büyüyen dünya, enflasyon ile ekonomik durgunluğun birarada yaşamaya başlaması gibi sorunlarla beraber 1973 yılında Petrol Krizi'ni de getirmiştir. Önce enflasyon ile mücadele hedef alınmış ve ekonomik büyüme ikinci plana bırakılmıştır. Bozulan denge-lerin olumsuz etkileri 1980 yılına kadar sürmüştür. ABD ile İngiltere, gerçek anlamda krizin etkilerini, 1980'li yıllarda uygulanan arz yanlısı Reaganomics ve Thatcherizm ekonomik modelleri ile aşabilmişlerdir.

1970 yılından sonraki dönem, genel eğilimler ve ekonomi politikaları açısından "1970-1983, 1983-1990, 1990-1997 ve 1997 sonrası olarak dört aşamaya ayrılabilir."

1970-1983 arası dönemde, merkez ülkelerin en önemli sorunları, üretkenlikte ve şirket kârlarında gerileme, petrol fiyatlarının ikiye katlanmasıyla OPEC ülkelerinde oluşan ve Batı bankalarına yatırılan ve değerlendirilmeyi bekleyen fonların yarattığı basınç olarak özetlenebilir. Bu dönemde, enflasyonun işsizlikle birlikte gelişmesi Keynesgîl ekonomi politikalarının sorgulanmasını gündeme getirmiştir. "Washington Consensus"un temelini oluşturan neoliberal, monetarist perspektif, serbest piyasa doktrini, bu dönemde gündeme gelmiştir.

1970'li yıllarda, merkez ülkelerde, çokuluslu şirketler, ekonomik durgunluktan, düşük üretkenlik ve kârlılıktan kurtulmak, piyasalara ve hammaddelere yakınlaşmak amacıyla gelişmekte olan ülkelere dış yatırımlarını hızlandırmışlar, çevre ülkelerde sanayileşmenin ve dünya pazarına üretim yapan fabrikaların ortaya çıkmasıyla da, yeni uluslararası iş bölümü tartışmaları canlanmıştır. Bu süreç aynı zamanda, petro-dolarların, ekonomik durgunluğun merkez ülkelerinde yatırıma yöneltilmelerini büyük ölçüde kısıtlamasının da etkisiyle az gelişmiş ülkelere yönlendirilmesine, bir ulus-

lararası borç piyasasının oluşması gibi gelişmelere şahit olmuştur.

1970-1983 dönemi boyunca, merkez ülkelerde ekonomik durgunluk, çevre ülkelerdeyse, genel olarak ithal ikamesini amaçlayan, iç piyasaya dönük bir sanayileşmeye dayanan, giderek artan bir ölçüde dış krediyle beslenen bir hızlı büyüme izlenmiştir. Dönem içinde merkez ülkeleri etkileyen kriz "borç krizi" biçiminde genişleyerek, az gelişmiş ülkeleri de kapsamına almıştır. Bu süreç, 1980'lerin başında, az gelişmiş ülkelerin aldıkları borçları ödeyemeyecek duruma geldikleri bir sırada Meksika'nın dış borç moratoryumu ilan etmesiyle kopmuştur.

Borç krizi, merkez ülkeler kapitalizmi açısından, az gelişmiş ülkelere yönelik borç piyasası kuruyunca, dolaşımda sıkışmış uluslararası spekülasyon/banka sermayesinin yatırım alanının hızla daralması ve bu ülkelere yatırım yapmış olan çokuluslu şirketlerin yerel pazarlarının daralmaya başlaması şeklinde iki yeni sorun, yaratmıştır. Bu durumda, büyük önem kazanmış gelişmiş ülkelerdeki sanayi yatırımı olanaklarının yeniden canlandırılması ve kâr oranlarının iyileştirilmesi konusunda, hem sermayenin uluslararası dolaşımı kolaylaştırılarak, az gelişmiş ülkelerin piyasaları tekrar kullanılabilir hale getirilmiş, hem de mali-sermayenin yeni yatırım alanları

na, mali piyasalara ulaşması sağlanmıştır.

Sonuçta yeni uygulamalar, merkez ülkelerde; emek piyasalarının esnekleştirilmesine, yeni teknolojilerin üretime gitmesinin hızlanmasına, bilgisayar devrimine, devlet işletmelerinin tasviyesine, borsalarda denetimlerin kalkmasına, işlemlerin elektronikleştirilmesine olanak yaratmış, az gelişmiş ülkelerde ise; ekonomilerinin, özelleştirme, serbestleştirme, denetimlerin kaldırılması gibi yeniliklerle dışa açılmasına, ülkelerin kaynaklarının borç ödemeye ayrılmasına neden olmuştur.

Birinci dönemde, merkez ülkelerdeki keynesgil ekonomi yönetimi sorgulanmaya başlamışken, 1980'lerin başında, Reagan ve Thatcher iktidara gelmiş, Keynesgil paradigmanın yerine neo-liberal bir paradigmanın geçmesiyle, krizin temel kaynağı olarak tespit edilen ithal ikamesi sanayileşme modeli yerine, ihracata yönelik büyüme benimsenmiştir. Bu devletin ekonomiden çıkararak, tüm sorunların çözümünü serbestçe işleyen piyasanın gizli eline bırakması anlamına gelmektedir ki, bu dönemde, hem merkez hem de çevre ülkeler ekonomilerini dışa açmış devletin etkisi azalmış, kontrol ve düzenlemeler kaldırılmış ve mali sermayenin faaliyeti için çok uygun bir ortam yaratılmıştır. IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi uluslararası örgütler de bu süreci, küre-

sel olarak düzenleyecek kuruluşlar olmuşlardır.

Üçüncü, dünya borç kriziyle başlayan 1983-1990 dönemi, "Washington Consensus'un köşe taşlarının döşenmeye ve bu temelde küreselleşmenin yeni bir hız kazanmaya başladığı dönemdir."

1987 borsa krizi ve 1990-1992 yılları arasında, Japonya'daki spekülative köpüğün patlamasından sonra, teknolojik gelişmelerle desteklenen mali sermaye (üretim dışında değerlendirilen spekülative sermaye), uluslararası sermaye dolaşımını serbestleştiren yasaların da etkisiyle büyük bir hızla en yüksek büyüme hızına sahip olan az gelişmiş ülkelere yönelmiştir. "1990 yılında, mali sermayenin tüm dünyada değerlendirildiği piyasaların hacmi, meta piyasalarındaki işlemlerin 50 katına ulaşmıştır." "1980-1990 yılları arasında, tahvil ve hisse senedi piyasalarını GSMH'ya oranı ABD'de % 9'dan % 93'e, Almanya'da % 8'den % 85'e, Japonya'da % 7'den % 119'a, İngiltere'de % 386'dan % 690'a yükselmiştir." 1994 yılında, ABD yatırım fonlarına gelen paranın yarısından fazlasının, gelişmekte olan piyasalara yatıran fonlara gitmiş olması, dönem içinde dolaşımında olan mali sermayenin miktarı açısından iyi bir örnektir.

Bu nedenlerden ötürüdür ki, 1987-1997 arası dönem, küreselleşmenin altın çağını yaşadığı ve ABD bankalarının ve yatırım kuruluşları-

nın oluşturduğu mali sermayenin, 1987 yılı sonrasında sıkışıklığının açılması için gelişmekte olan ülkelerin piyasalarının kullanılabilir hale getirilmesini amaçlayan "Washington Consensus"ün egemenliğinin kurulduğu bir dönem olmuştur. Fakat tüm bunlar içinde yaşanan handikap söz konusu sermayenin giderek kısa vadeli kontratlarla işlem görmeye başlamış olmasıdır. 1995 yılı sonuna gelindiğinde, tüm dünyada yatırılabilir fonların, % 85'inin, 3-6 haftalık kontratlara sahip olduğu görülmüştür.

1987-1997 arasındaki 10 yılda Soğuk Savaş'ın bitmesi ve sosyalizmin çökmesi, devlet müdahaleciliğinin başarısızlığı, serbest piyasa ekonomisinin ülke ekonomileri için tek düzenleyici olduğunun tarihi kanıtı özelliği taşımış, dünya ekonomisi bağımsızlaşarak egemen hale gelen mali sermayenin çıkarlarına göre şekillenmeye başlamıştır.

1997 sonrası dönem ise Asya kriziyle başlamıştır. Kriz kendini, Güneydoğu Asya ülkelerinin dövizlerinin spekülative saldırılar altında hızla değer kaybetmesi neticesinde gelen devalüasyon dalgası, artmış ithal mal fiyatları, dış borçların ülke parası cinsinden büyüme, % 7-8'lik büyüme hızlarının % 3-8 arasında daralmaya dönüşme, banka sistemlerinin ve büyük şirketleri çökme noktasına gelme, resesyon ve enflasyon sonucu, halkın üzerinde yoksullaştırıcı bir basınç yaratma

şeklinde göstermiştir. Bu sırada dış kredi almaksız imkansız hale gelmiştir.

Mali sermaye, 1970'lerden bu yana, gelişen uluslararası kredi sisteminin ve likiditenin büyümesine, sonra da hızının kesilmeye başlamasına yol açmıştır. Mali sermayenin hacminin sürekli büyümesinin ardında, aşırı üretim sorununun birinci ve kapasite fazlasının getirdiği yavaş birikimin finansmanı çabası yatmaktadır. Giderek gerçek ekonomiden koparak büyümeye devam eden kredi hacmi ise çökmüştür.

1970'lerde gerileyen kârların yarattığı yavaşlamayı çözmek, yeni pazarları ve yatırım alanlarını finanse etmek, 1980'lerden sonra, borç krizinin yarattığı sıkışıklığı, giderek sertleşen uluslararası rekabeti finanse etmek, 1987 borsa çöküşünden sonra da az gelişmiş piyasalara yönelik spekülasyon hareketleri desteklemek için kredi hacmi sürekli büyümüştür. 1997 yılında Asya krizi patlak verdiğinde, bazı hesaplamalara göre bölgede bağlı borç enstrümanlarının hacmi 68 trilyon dolara ulaşmıştır.

II.C. KRİZLER ARASINDAKİ BENZER ve FARKLI YÖNLER

II.C.1. Benzer Yönler

1929 borsa krizi ve bunu izleyen savaşa neden olan ekonomik

durum, bugünkü dünya ile çoğu yönden benzeşmektedir. Gerçek ekonomiden koparak büyümeye devam eden kredi hacminin kendi ağırlığı altında çöküşü, 1997'de başlayan krize has bir özellik değildir. Söz konusu çöküş başladığında, borsaların gerilemesi, şirketlerin batması sonucu devreye giren "yaratıcı yıkım süreci", fazla kapasite yok edilene, borçlar temizlenene kadar devam etmekte bu arada da büyük siyasi ekonomik çalkantıları da beraberinde getirmektedir. Düşen emtia fiyatları ve aşırı değerlendirilmiş hisse senedi piyasası da iki kriz arasındaki diğer benzerliklerdir.

1987 borsa krizi, 1990-1991'de Japonya'da başlayan spekülasyon köpüğü (ekonomideki fazla şişkinlik), 1992-1993 Avrupa Birliği döviz krizleri, 1994 Meksika krizi, Barrings, Sumitomo krizleri ve ardından 1997 yılının Nisan ayından günümüze Asya krizi. Yaşanan bu krizlerin hepsinin ortak özelliği, sermaye ve para piyasalarında ortaya çıkmış olmalarıdır. Döviz piyasalarında yatırımcılar, pariteleri zorlamış, daha da düşmesi beklenen bir dövizle kredi alıp, bu krediyle alınan dövizli hemen piyasada satarak spekülasyon yapmış (short selling) ve bu yolla merkez bankalarının döviz rezervleri gereğinden fazla azalmıştır. Dövizlerin düşmesi ve faizlerin yükselmesine yönelik beklentiler borsaları vurmuş, kâğıtların değeri düşerken, bunlar başka alacaklara karşı-

lık olukları için istikrarsızlık, şüpheli alacaklar yoluyla bankalara sığramış, bu sığrama borsaya geri dönerek yeni bir gerileme başlatmıştır. Gerileme sonucu borsada oynayan yabancı yatırımcı devalüasyon korkusuyla borsadan kaçarken, para piyasalarında oynayan yatırımcı, devalüasyon umuduyla "short selling"e devam etmek suretiyle biri borsayı diğeri de dövizi giderek daha aşağı çekmiş böylece ortaya kırılması zor bir fasit daire çıkmıştır.

1994 yılında Meksika'da ve bir ölçüde Arjantin'de hızla artan bir talep, kredilerde patlama, gitgide artan cari işlemler açığı ve değişen ölçülerde olmak üzere, bankacılık sektöründe problemlerin olması Asya Krizi ile benzeyen yönlerdir. Farklı taraf ise, Latin Amerika'daki krizin tüketim patlaması, Asya'da yaşanan krizin ise yatırım patlaması olmasıdır. Asya Krizi'nde problem arzın fazla olması buna karşılık bu arzı tüketecek talebin ülke içinde gelişmemesidir.

Latin Amerika'da kriz başladığında yapısal reformlar yürürlüğe girmiştir. Hükümetleri 1980'lerden bu yana, devletin yapısını değiştirmek, ekonomi üzerindeki etkinliğini azaltmak, özelleştirme, teşviklerin yapısını ve kredibilitiyi azaltan etmenleri değiştirmek üzere pek çok çalışma yapmışlardır. 1994 sonunda kriz patlak verdiğinde, yetkililer bu çalışmalar sonucu krize hazırlıklı hale gelmişlerdir.

Sonuçta, Latin Amerika IMF'nin de katkısıyla 1995 Krizi'ni yenmiştir. 1995'ten sonra alınan önlemlerle Meksika'da bankacılık sistemi güçlendirilmiş, Arjantin'de ise güçlü kur politikası benimsenmiştir. 1994-1995'ten sonra ekonomi canlanmış, ihracat artmış ve para girdisi hızla yükselmiştir. 1987-1997 arasında alınan bu önlemlerle piyasalarda güvenin oluşturulması, bölgeye - yalnızca Meksika ve Arjantin değil, - direkt yabancı yatırımı girişini hızlandırmış, gelen yabancı sermaye 10 kat artmıştır.

1997 yılına gelindiğinde, söz konusu ülkelerin ekonomileri gözle görülür oranda düzelmiştir. Gayri safi yurt içi hasıla % 5.2 ile bölgedeki son yılların en yüksek artışını göstermiş, enflasyon üç hatta dört basamaklı rakamlardan % 20'lere gerilemiştir.

Asya krizi ise Latin Amerika ülkelerini finans piyasaları ve ticaret olmak üzere 2 cepheden vurmuştur. Ekim 1997'den beri borsalar düşerken, Karayip'leri de içine alan bölgedeki ülkeler arasındaki borçlanma maliyetleri hızla yükselmiş yükselen maliyetler finansman zorluklarını da beraberinde getirmiştir.

Uygulamalarıyla ekonomistlerin eleştirilerine hedef olan IMF, aynı zamanda bu kişilerin alternatif çözüm önerilerin de yakından takip etmektedir.

"Harvard Üniversitesi öğretim üyesi ve Amerikanın en ünlü ekonomik "think-tank" kuruluşlarından National Bureau of Economic Research'ün (NBER) Başkanı Profesör Martin Feldsteni, IMF'nin klasik reçetelerinin, Kore, Tayland ve Malezya için tersine işleyeceğini önermekte ve ciddi şekilde değiştirilmesini istemektedir." Feldstein'e göre: "Kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin yükseltilmesine ihtiyaç yoktur, tam tersine kamu açığının artmasına izin verilmeli, faizler de düşük tutulmalıdır. Böyle yapılırsa, IMF'nin arzuladığı yapısal dönüşümlerin daha kolay gerçekleşecekleri bir ortam oluşacaktır."

Analizin odak noktasında, iç talepte IMF tipi bir istikrar programının yol açacağı büyük düşüşün ekonomiye gereksiz ve anlamsız bir fatura ödetmesi yatmaktadır. Feldstein, "Asya ülkelerinin, yatırımlarını kısarken iç tüketimlerini arttırmaları halinde toparlanmalarının daha çabuk olacağını ve dünya ekonomisinin de bu krizden daha az etkileneceğini" düşünmektedir.

IMF'nin uyum programlarının, "acil müdahale paketleri"nin işe yaramadığı ve mevcut durumu daha kötüye götürdüğü, krizin başladığı ülkede kalmasını ve yok edilmesini sağlayıcı programların uygulanmasının gerekliliği tüm dünya tarafından Asya ve Rusya krizlerin de açık ve net olarak gözlemlenebilmiştir.

Krizde yeni bir acil müdahale yöntemi olarak, uluslararası sermaye hareketlerinin, döviz piyasalarının denetlenmesiyle kısa vadeli spekülatif hareketlerin engellenmesi ekonominin canlandırılması için devlet müdahalesi çağrıları yoğunlaşmış, Prof. Krugman'ın "Radikal olmanın zamanıdır" önerileri Batı'nın en saygın ekonomistlerince kabul görmeye başlamıştır. Sınırlı ölçüde kısa vadeli sermaye hareketlerini denetleyen Çin, Hindistan ve Şili'nin krizden nispeten daha az etkilenmesi bu tezi doğrulayıcı somut örneklerdir.

Global ekonomik kararların, yalnızca mutual azınlık tarafından alınmasından şikayetçi olan ve küresel ekonominin daha çoğulcu yönlendirilmesinden yana bulunan Sachs, mevcut küresel ekonomik düzeni sorgulamakta ve ABD, IMF, Dünya Bankası ve G-7 ülkelerinin ortaklaşa yürüttüğü kurtarma operasyonlarını eleştirmekte bunları "ateşe petrol dökmek" şeklinde tanımlamaktadır. Sachs ayrıca aralarına Rusya'nın katılmasıyla sayıları 8'e çıkan "zenginler kulübü" G-8 üyelerinin yanında, aralarında Brezilya, Hindistan, Güney Kore ve Güney Afrika gibi ülkelerinde olacağı 8 gelişmekte olan ülkenin der yer almasını da önermektedir.

Bazı çevreler az gelişmiş ülkelerin yapısal uyum programı çerçevesinde oluşan borçlarının silinme-

sini isterken, diğerleri de, ABD ve Avrupa'nın devreye girerek IMF ve Dünya Bankası'nın bir mali NATO gibi kullanılması gerektiğini savunmaya başlamışlardır.

II.C.2. Farklı Yönler:

Global kriz ile 1929 krizi arasında bulunan birinci farklılık, o dönemde ülkelerin paralarının altına bağımlı olmasıdır.

İkinci fark, bugün gelirin azalmasıyla vergilerin otomatik olarak azalmasına izin vermek yerine, depresyonun derin olduğu durumlarda bile, IMF'nin de baskısıyla hükümetler sıkı para politikası kararları almak gibi bir hatada bulunmuş ve bunu sıkı maliye politikalarıyla birleştirmiştir.

Üçüncüsü ve en önemli farklarından birisi de, "1930'lu yıllarda IMF ve G7 gibi kuruluşların olmamasıdır." IMF, global ekonomiyi canlandırmak ve ödemeler bilançosunda problemi olan ülkelere geçici finansal destek sağlamak ve ileride çıkacak ekonomik krizlerin yolunu kesmek amacıyla 1944 yılında kurulmuştur. Bu amaca Asya krizinde aldığı önlemler açısından ne ölçüde ulaşıldığı, krizin ne kadar önlendiği ya da derinleştiği ve yaygın hale geldiği ise son günlerde otoritelere sürekli tartışılan bir konudur.

1930'lu yıllara nazaran, günümüzde sermaye hareketliliğinin çok yaygın olması tüm dünyanın kriz-

den etkilenmesine sebep olmuştur. Ulusal paralar arasında yapılan döviz alışverişinin hacmi gün geçtikçe büyümektedir. Söz konusu alışverişin önemli bir bölümü mal ve hizmet ticareti ile ilgilidir. "Büyük kısmı ise uluslararası finans piyasalarında işlem gören ulusal para birimleri ile fiyatlandırılmış hisse senetleri, tahviller gibi enstrümanlarla gerçekleştirilen işlemlerden kaynaklanmaktadır." Böylece, yabancı yatırım işlemleri üstünde, ulusal hükümetlerin denetimi neredeyse hemen hemen kalkmış durumdadır. Bu sayede, krizin etkilerinin neden global olduğu açıklığa kavuşmuştur.

En son olarak, 1929 Dünya Bunalımı ve 1973 Petrol Krizi ekonomik kesimden kaynaklanmıştır. 1929'de reel kesimde arz fazlası, 1973 yılında ise reel piyasalarda fiyat artışları ve hızlı bir talep daralması yaşanmıştır. 1988 yılında mali piyasalarda yaşanan krizin temeli ise "likidite yetersizliği" yani, mali piyasalarda talep yetersizliğine dayanmaktadır. 1996 yılı sonu itibarıyla uluslararası mali piyasalardaki finansal aktiflerin cari değeri 8 trilyon dolardan 1998 yılı sonlarına doğru yarıya düşerek, 4 trilyon dolara gerilemiştir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz çalışma da, 1945 yılından itibaren adımları atılan ve son yıllarda hızlanan küreselleşmenin, dünyanın bir zamanların kapalı ve esrarengiz Asya ülkelerine neler getirdiği ve

zaman içinde getirdiklerinin yaklaşık 30 yılda inşa ettikleri ekonomilerinde nelere mal olduğu ve gerekli önlemler alınmazsa gelecekte oluşabilecek olaylar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kötümser bir tablonun ortaya çıkmaması tahmini ve ümidiyle diyebiliriz ki;

Sonuçta krize maruz kalan Asya ülkeleri, çok hızlı olmasa da gelişme trendini tekrar yakalayacaklardır. Fakat bu krizle birlikte, özgün ve bölgesel yöntemleri de iflas edecek, ekonomik ve politik müesseseleri global yöntemlere karşı daha fazla diremeyecek ve beraberinde sosyal değişimi de zorlayarak kendine yeni bir yol çizecektir. Sosyal değişim ise politikanın kurallarını zorlayarak bu ülkelerin en büyük sorunu olan doğal demokratikleşme sürecine girmelerine katkıda bulunacaktır.

KAYNAKLAR

CAMDESSUS, Michel, *Is The Asian Crisis Over?*, Nisan 1998.

CAMDESSUS, Michel, *Russian and the IMF: Meeting the Challenges of An Emerging Market and Transition Economy*, Nisan 1998.

Chronology of The Asian Currency Crisis And Its Global Contagion, Stern

Universitesi, New York, 1998.

Doğu Asya Ülkelerinde Ekonomik Kriz ve İthalatımız Açısından Değerlendirilmesi, Ankara, Dış Ticaret Müsteşarlığı, İthalat Gnl. Müdürlüğü, 1998.

Dünya Krizi, Ankara, Dış Ticaret Bakanlığı Yayınları, 1998.

Ekonomik Durum Tespiti Anket Sonuçları, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, 1998.

FISHER Stanley, "The Asian Crisis: A View from the IMF", IMF Yayınları, Ocak 1998.

Rusya Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Şubat 1998.

EĞİLMEZ, Mahfi, "Kriz Krizi", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 28 Temmuz 1998, Salı.

GÜNDÜZ, Özlem, "Tüm Dünyayı Sarsan Kriz" Dünya Gazetesi, Özel Ek 53, 4 Aralık 1998, Cuma.

GÜRSEL, Can Fuat, "Krizin Etkileri Ne Kadar Sürecektir", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 25 Eylül 1998, Cuma.

GÜRSES, Levent, "Rusya'yı Petrol Tuş Etti", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 16 Ağustos 1998, Perşembe.

SUMMERS, Lawrence, *Opportunities Out of Crises: Lessons From Asia*, Treasury News, Mart 1998.

YELLEN, Janet, Council of Economic Adviser, *Lessons From The Asian Crisis*, Nisan 1998.

YUAN, Chen, *The Successful Soft Landing of the Chinese Economy and Its Impact on Asia*, IMF Semineri, "Asia And The IMF", 19 Eylül 1997.

SİZ DE ABONE OLUN!

«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ne abone olanlar,
«Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi»ni önce okuyanlardır.

Adı Soyadı : .....

Firma Adı : .....

Adres : .....

Posta Kodu : .....Tel: ..... Fax: .....

- Abone olmak istiyorum.
 Yeniden abone olmak istiyorum.
 Lütfen temsilcinizi gönderin (İstanbul'da oturanlar için).

«BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR» Aylık Dergi, 12 sayı için 2000 Yılı Abone Koşulları;

YURT İÇİ

6 Aylık: 10.000.000.- TL

1 Yıllık: 18.000.000.- TL

YURT DIŞI

6 Aylık 25 \$

1 Yıllık: 40 \$

Not: Öğrencilere % 30 indirim yapılmaktadır.

Abone bedeli (.....) TL, aşağıdaki işaretli banka hesabınıza havale edilmiştir.

T. İş Bankası
Cağaloğlu Şubesi
Hesap No. 256319

Akbank T.A.Ş.
Nişanca Şubesi
Hesap No. 10469-5

Yapı Kredi Bankası
Çemberitaş Şubesi
Hesap No. 2269-9

Ziraat Bankası
Beyoğlu Şubesi
Hesap No. 768

T. Ticaret Bankası
Nuruosmaniye Şubesi
Hesap No: 21345

«EKONOMİK VE SOSYAL YAYINLAR A.Ş.» adına, abone bedeline ilişkin, bankaya yatırdığınız makbuzun (ve öğrenci iseniz, öğrenci kimliğinizin) fotokopisini, yukarıdaki abone formu ile birlikte lütfen, «Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi; Binbirdirek Mahallesi, Suterazisi Sokak, No. 6 / 2; 34400 Sultanahmet – İSTANBUL» adresine gönderiniz. Ya da şu numaraya Fax geçebilirsiniz: (0 – 212) 518 66 43 • Tel: 518 17 32

Bankacılık

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi

Bankacılık Sektöründen Haberler

TEB'in Üç Aylık Kârı % 127 Arttı

Türk Ekonomi Bankası (TEB) Genel Müdürü Akın Akbaygil, IMF destekli yeniden yapılanma programının Türkiye'yi derinden etkileyeceğine inandığını belirterek, TEB olarak bu sürece hazırlıklı olduklarını bildirdi. Akın Akbaygil, geçmişte kurumsal bankacılığa ağırlık veren TEB'in Türkiye'deki gelişmeler karşısında halka açılarak, yeni bir büyüme stratejisi içine girdiğini belirtti. Bankanın 2000 yılı ilk üç aylık net kârının, bir önceki yılın aynı dönemine oranla % 127 artarak 10 trilyon 337 milyar lira olarak gerçekleştiğini vurgulayan Akbaygil, konsolide aktif toplamının ise % 118 oranında artarak 794 trilyon 75 milyar liraya ulaştığını kaydetti. Akbaygil, kredi portföyünün yılın üç ayında % 20 büyümeye 138 trilyon 767 milyara ulaştığını, kredilerdeki yıllık artış oranının % 66 olduğunu söyledi. Telepati adıyla bireysel bankacılık faaliyetlerine ağırlık verdiklerini ifade eden Akbaygil, TEB'in "A" kategorisi müşteri yanında bundan böyle Telepati ile "B" ve "C" kategorisi müşteriye de hizmet vereceklerini bildirdi.

Vakıfbank'tan Konut Kredisine Devam

Vakıfbank, bir süre önce kullandırmayı durdurduğu 20 yıla kadar vadeli konut kredisini kullandırmaya yeniden başladı. Vakıfbank'tan yapılan açıklama-

mada, ev sahibi olmak isteyenlere kolaylık sağlamak amacıyla başlanılan uzun vadeli konut kredisi uygulamasının devam ettiği bildirildi. Bugüne kadar 3 bin 893 kişiye 29 trilyon lira tutarında kredi kullandırıldığı vurgulanan açıklamada, Vakıfbank'ın 6 bin kişiye daha kredi kullandırarak yıl sonuna kadar 10 bin kişiyi ev sahibi yapmayı planladığı belirtildi.

Demirbank Notunu Artırdı

Dünyanın önde gelen rating kuruluşlarından Thompson Financial-Bank Watch (TBW), Demirbank'ın uzun vadeli kredi notunu (A+)’ya çıkardı. Demirbank'tan yapılan açıklamaya göre TBW, Demirbank'ın ülke riskinden ayrıştırılmış orta vadeli kredi notunu B düzeyine yükseltirken, bankanın kısa vadeli Türk Lirası cinsinden yükümlülüklerini de kredi notu en yüksek kategori olan LC-1 olarak belirledi. Demirbank Genel Müdürü Hasan Akçakayaloğlu, TBW'nin değerlendirmesini, "Demirbank'ın uluslararası piyasalarda sağladığı güvenin bir belgesi" olarak nitelendirdi.

Yapı Kredi'nin Üç Aylık Kârı 102 Trilyon

Yapı Kredi Bankası, 2000 yılının ilk üç aylık dönem raporunu açıkladı. Bankadan yapılan açıklamada, Yapı Kredi'nin yılın ilk üç aylık dönemindeki brüt kârının 1999 yılının aynı dönemine göre % 107 artarak 102 trilyon liraya ulaştığı belirtildi. Bankanın, ilk çeyrekte net kârı geçen yılın aynı dönemine göre % 63 artarak 62 trilyon liraya, mevduat ve döviz tevdiat hesapları ise % 92 arttı. Şubat ayından itibaren artan bireysel kredi talepleri sonucunda kredilerin ise % 52 artışla 2.2 katrilyon lira seviyesine yükseldiği belirtilen açıklamada, bankanın toplam aktiflerinin ise 5.5 katrilyon liraya ulaştığı kaydedildi.

Fonların % 30'u İş Bankası'nın

GSM ve Petrol Ofisi ihaleleriyle son aylarda özelleştirme programına ağırlığını koyan İş Bankası, menkul kıymet yatırım fonlarında da, piyasanın üçte birini kontrol edebilecek bir düzeye geldi. 84 banka ve aracı kuruluşun toplam 224 fonla faaliyet gösterdiği piyasanın % 30'undan fazlasını İş Bankası'nın yatırım fonları oluşturuyor. Menkul kıymet yatırım fonlarının Mart 2000 sonundaki piyasa değeri esas alınarak yapılan belirlemeye göre, Türkiye'de toplam 74 banka ve aracı kuruluşun 224 hisse senedi ağırlıkla A tipi ve iç borçlanma senedi ağırlıklı B tipi menkul kıymet yatırım fonu bulunuyor. Portföy değeri 2 katrilyon 341 trilyon lira olarak hesaplanan fonların Mart 2000 sonundaki piyasa değerleri ise 2 katrilyon 314 trilyon lira düzeyinde bulunuyor. Menkul kıymet fonu piyasasında en yüksek ağırlığa İş Bankası sahip bulunuyor. İş Bankası Mart sonu itibarıyla kurduğu toplam 7 fonun, toplam piyasa değeri 697.7 trilyon liraya ulaşmış gözüküyor.

İş Bankası Kâr Rekoru Kırdı

Türkiye İş Bankası'nın net kârı bu yılın ilk üç ayında geçen yılın aynı dönemine göre % 83 artarak 110 trilyon liraya çıktı. Bu yılın ilk üç ayına ait bilançosunu açıklayan İş Bankası, net kârda rekor kırdı. En yüksek öz kaynaklara sahip banka olan İş Bankası, ayrıca aktif büyüklüğü en yüksek özel sermayeli banka oldu. Özkaynakları % 176 oranında artarak 1 katrilyon 26 trilyon liraya yükselen bankanın ayırdığı karşılıklarla birlikte brüt kârı 165 trilyon liraya ulaştı. İş Bankası'nın toplam aktifleri ise % 106 oranında artarak 5 katrilyon 564 trilyon liraya çıktı. İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince, yüksek getirili Hazine Bonosu plasmanı döneminin kapanıp gerçek bankacılık işlemlerinden elde edilecek gelirlerin önem kazandığı yeni bir dönem yaşandığını belirterek, şunları söyledi: "Öteden beri uyguladığımız politikalarımız ve esnek bilanço yapımızla çok hızlı ve iyi bir uyum sağladık. Geçen yılın aynı dönemine kıyasla komisyon gelirlerimizde % 34 artış elde ettik. Aktifimizin yaklaşık % 8'ini tahsis ettiğimiz bireysel kredilerde ise yine dolar bazında % 89 oranında gelişme kaydettik."

Osmanlı Bankası'nın Net Kârı 48.3 Trilyon

Osmanlı Bankası, 1999 yılında net kârını % 103.5 oranında artırarak 48 trilyon 335 milyar liraya çıkardı. Osmanlı Bankası'nın 1999 hesap dönemine ait bağımsız denetim raporuna göre, vergi öncesi kârı da % 98 artışla 55 trilyon 523 milyar lira olarak gerçekleşti. Bankanın toplam aktifleri de 1 katrilyon 305 trilyon 298 milyar liraya ulaştı. Aktiflerdeki büyüme % 105.2 oldu.

279. Madde, Bankaları Vergi Rekortmeni Yaptı

Vergi Kanunu'nun 279'uncu maddesiyle bu yıl ellerindeki bono ve tahvil-ler üzerinden 500 trilyon lira vergi ödeyen bankalar, Kurumlar Vergisi listesini işgal etti. İstanbul'da en yüksek Kurumlar Vergisi ödeyen ilk 100 mükelleften 42'sini bankalar oluşturdu. İstanbul'da tahakkuk eden toplam Kurumlar Vergisi'nin % 75'i de bankalar tarafından ödeniyor.

Bankaların ellerindeki tahvil ve bonoların Vergi kanunu'nun 279'uncu maddesine göre vergilendirilmesi, Kurumlar Vergisi sıralamasında manzarayı değiştirdi. Bu yıl İstanbul Kurumlar Vergisi sıralamasında ilk 10 mükellefin 9'u bankacılık sektöründen çıktı. Geçen yılın rekortmeni Akbank, bu yıl da 221.5 trilyon liralık Kurumlar Vergisi tahakkuku ile ilk sırada yer aldı. Akbank'ı, 139.5 trilyon liralık Kurumlar Vergisi ile Türkiye İş Bankası, 123.2 trilyon liralık Kurumlar Vergisi ile de Garanti Bankası izledi. Maliye Bakanlığı, 279'uncu madde kapsamında bankalardan 500 trilyon liralık vergi tahsilatı yapmıştı.

Genel Müdürlüğü'nü İstanbul'a taşıyan Türkiye İş Bankası, bu yıl ilk kez Kurumlar Vergisi sıralamasına Ankara'dan değil, İstanbul'dan girdi.

279'uncu madde uygulamaya geçmeden, geçen yılki sıralamada İstanbul'da en yüksek Kurumlar Vergisi tahakkuk eden 10 mükellef arasında banka olarak Akbank, Garanti Bankası, The Chase Manhattan Bank ve Türk Dış Ticaret Bankası bulunuyordu.

Bu yıl İstanbul'da ilk 100'e giren 42 banka, 809 trilyon 890 milyar 38 milyon 455 bin liralık vergi ile İstanbul genelinde toplanan 1 katrilyon 78 trilyon 797 milyar 645 milyon 545 bin liralık tahsilatta % 75.1 paya ulaştı.

Ankara'da Merkez Bankası Rekortmen

Ankara'nın Kurumlar Vergisi rekortmeni 110 trilyon 592 milyar liralık vergi ile Merkez Bankası oldu. Ankara Defterdarı Ali Karaarslan'ın yaptığı açıklamaya göre, geçen yıl sıralamada ikinci sırada yer alan Merkez Bankası, 368 trilyon 640.8 milyar lira gelir beyan ederek, bu yıl başkent'in en fazla vergi ödeyecek kurumu oldu.

Finansbank'ın Net Kârı 22.8 Trilyon

Finansbank'ın yılın ilk 3 ayındaki net kârı, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 62 oranında artarak 22.8 trilyon lira olarak gerçekleşti. Finansbank Genel Müdürü Onur Umut, bankanın 3 aylık brüt kârının da % 48 artışla 30.3 trilyon liraya yükseldiğini bildirdi. Finansbank'ın toplam özkaynaklarının % 88 büyüyerek 171.5 trilyon liraya ulaştığını vurgulayan Umut, özellikle bireysel bankacılıktaki büyümeye paralel olarak müşteri mevduatının da 373.4 trilyon liraya çıktığını kaydetti. Onur Umut, bankanın aktif büyüklüğünün de 12 ayda % 138 artış göstererek 667.9 trilyon liradan 1 katrilyon 587 trilyon liraya ulaştığını söyledi.

Yapı Kredi'den TeleWap Hizmeti

Yapı Kredi Bankası, WAP bankacılığı (TeleWAP) hizmetini başlatıyor. TeleWAP sayesinde, sadece cep telefonunun tuşlarına basılarak kredi kartı işlemleri gerçekleştirilebilecek. Turkcell cep telefonu fatura ödemeleri yapılabilir, günlük repo, fon ve döviz bilgilerine ulaşılabilir. Türkiye'nin ilk mobil bankacılık şubesi olma özelliğine sahip olan TeleWAP'a, WAP uyumlu telefonlardan "75 77 444" numarayla ulaşılabilir. Sistemin güvenliği ise Yapı Kredi'ye ait WAP Gateway sayesinde sağlanacak.

Garanti'ye En İyi Banka Ödülü

Garanti Bankası Europay/Mastercard International tarafından organize edilen kredi kartı güvenlik ve risk kontrolü kalite konularında denetime alınan 100 banka arasında Avrupa'da "En İyi Banka" seçildi. Garanti Bankası'na ödülünü Europay International Genel Müdürü Louis-Nöel Joly verdi.

İş Bankası'nın Sermayesi 558 Trilyon

Türkiye İş Bankası, ödenmiş sermayesini 72 trilyon 686 milyar lira bedelli, 206 trilyon 878 milyar lira bedelsiz artırarak 279 trilyon 399 milyar liradan, 558 trilyon 964 milyar liraya çıkardı. Bankadan yapılan açıklamada sermaye artırımını nedeniyle sadece C grubu hisse senedi verileceği belirtildi. Bankanın 1999 yılı kâr paylarınınca 29 Mart 2000 tarihinden itibaren dağıtılacağı, sermaye artırımını nedeniyle dağıtılacak C grubu hisse senetlerinin 26 Mayıs 2000 tarihine kadar İMKB'de "yeni" olarak ayrı bir sırada işlem göreceği hatırlatıldı.

TL Mevduatı % 11 Geriledi

Bankaların hızlı faiz indirimlerinin etkisiyle Türk Lirası mevduatlarda bu yılın ilk dört ayında reel anlamda önemli bir gerileme meydana geldi. Yurt içinde yerleşikler tarafından açılan TL mevduatlar, toptan eşya fiyatlarının % 16.2 arttığı bu dönemde nominal olarak yalnızca % 3.1 oranında bir artış gösterdi. Enflasyondan arındırıldığında mevduatta % 11.3 oranında bir reel gerileme olduğu belirlendi. Ocak - Nisan döneminde TL mevduatların en büyük bölümünü oluşturan vadeli tasarruflar reel olarak % 11.5 gerilerken, toplamdaki payı düşük olan vadesiz tasarruflar ise % 10.6 arttı.

Bankacılıkta "Chat" Dönemi Başladı

Bireysel bankacılıkta giderek artan rekabet, bankacılık hizmetlerinde alışılmadık uygulamaları da doğuruyor. Bankalar, hizmetlerini internete taşıyarak, Finansbank Türkiye'de ilk kez internette sohbet (chat) bankacılığını başlattı. Finansbank, uygulama için 60 kişilik özel bir ekip oluşturdu. Bu ekip, internet üzerinde müşterilere chat ortamında hizmet verecek.

Finansbank, "İnternet Bankacılığı" ve "Telefon Bankacılığı" projelerini tanıttı. Finansbank Genel Müdürü Onur Umut, "İnternet bankacılığında diğer bankalardan farklı olarak ilk kez müşterilerimize internet ortamında chat dönemi başlattık. Bu uygulama için müşteriler www.finansbank.com.tr adresine girerek yapmak istedikleri bankacılık işlemi için bankada konumlandırılan 60 banka uzmanından chat yaparak bilgi alabiliyor" dedi.

Umut, Finansbank'ın İlgili-İşlem Merkezi adı altında geliştirilen İnternet Bankacılığı ve Telefon Bankacılığı uygulamalarıyla banka şubelerini ev veya ofis ortamına taşıdığını belirterek, "Finansbank, internet üzerinden bankacılık uzmanına not bırakma, bankacılık uzmanı ile chat yapma, repo bağlayıp kırma, kredi kartını elektronik alışverişe kapatma, EFT, havale başvurusu gibi tüm bankacılık işlemlerini gerçekleştiriyor" dedi.

Garanti Bankası'ndan Platinum Kredi Kartı

Garanti Bankası, sık seyahat edenler için "Platinum Kart" çıkardı. Garanti

Bankası'ndan yapılan açıklamaya göre, Garanti Platinum'a sahip olanlar, AVIS araba kiralama hizmeti, anlaşmalı oteller zincirinde indirim ve avantajlar, havaalanlarında VIP salonlarından yararlanma, seyahat danışmanlık hizmeti ve global one-telefon kartı gibi kredi kartının ayrıcalıklı ek hizmetlerinden yararlanabilecek.

Halk Bankası 62 Yaşında

Halk Bankası, 62'inci kuruluş yıldönümünü Mardin'de düzenlediği etkinliklerle kutladı. Halk Bankası'ndan yapılan açıklamada, 62 yıldır sürdürdüğü doğru, dürüst ve ilkeli bankacılık anlayışı ile 1 milyonun üzerinde kredi müşterisine, 5 milyona yakın mevduat mudi sayısında ulaştığı belirtildi. Bankanın 1999 yılı sonu itibariyle ulaştığı veriler de şöyle sıralandı: Toplam bilanço büyüklüğü 8 katrilyon lira, toplam aktifleri 7.2 katrilyon lira, toplam mevduatı 5.6 katrilyon lira.

İktisat Bankası 150 Milyon Euro Topladı

İktisat Bankası, uluslararası piyasalara 5 yıl vadeli 150 milyon Euro tutarında ihracat alacaklarına dayalı menkul kıymet ihracı (sekuritizasyon) gerçekleştirdi. İktisat Bankası'ndan yapılan açıklamada, Alman Dresdner Kleinwort Benson ve İtalyan Banca IMI'nin liderlik yaptığı ihraçtan sağlanan uzun vadeli kaynağın, bankanın ihracat finansmanı amaçlı kredilerinde kullanılabileceği bildirildi.

Osmanlı Bankası'ndan Görüntülü Chat Hizmeti

Osmanlı Bankası, internet şubesi ile müşterilerine "görüntülü f-chat" hizmeti vermeye başladı. Osmanlı Bankası'ndan yapılan açıklamaya göre, görüntülü f-chat, klasik chat'ten farklı olarak karşınızdaki kişiyi görememe sorunu ortadan kaldırarak, müşteriler ve müşteri temsilcilerinin fotoğrafını ekranda görebilme olanağı sağlıyor. Banka müşterileri, görüntülü f-chat sistemiyle müşteri temsilcisine doğrudan ulaşarak herhangi bir konudaki ihtiyaçlarını belirtebilecekler.

Akbank'tan Yurtdışına İnternetle Havale

Türk bankalarının bilişim teknolojisi uygulamalarıyla rekabette üstünlük sağlama yarışı sürüyor. Akbank, döviz cinsinden yurtdışı havalelerinin Akbank Bireysel İnternet Şubesi kanalıyla gerçekleştirilmesi olanağı sağladı. Akbank'dan yapılan açıklamaya göre, İnternet Şubesi ile artık hafta içi her gün saat 07.00-19.00 saatleri arasında dünyanın herhangi bir yerine swift aracılığıyla döviz cinsinden havale mümkün hale getirildi. Böylece, büyük sorunlarla karşılaşılan yurtdışı havale işlemlerinin, Akbank Bireysel İnternet

Şubesi kanalıyla sorun olmaktan çıktığı bildirildi.

Demirbank da WAP'landı

Demirbank da, WAP teknolojisini kullanarak, kredi kartı ödemelerini, EFT-havale, otomatik ödeme, nakit avans, döviz kuru öğrenme gibi bankacılık işlemlerini yeni nesil cep telefonlarından gerçekleştirilen DemirWap uygulamasını başlattı. Çok yüksek güvenlik sistemi ile güçlendirilen DemirWap hizmetinden yararlanmak için, DemirNet şifresi sahip olmak ve WAP teknolojisine uygun cep telefonu edinmek gerekiyor.

Fon'daki 7 Banka Zarar Etti, 74 Bankayı Yaktı

Fondaki 8 bankadan 7'sinin zararı, 1999'u 2.4 milyar dolar kârla tamamlayan bankacılık sistemini de zarara sürükledi. 81 bankanın faaliyet gösterdiği sektör, 1999 yılını 566 milyon dolarlık zararlarla tamamladı. Bu durum, Türk bankacılık sektörünün imajını bozdu.

1999 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nda bulunan bankalardan 7'sinin toplam zararı, 81 bankanın faaliyet gösterdiği sektörde, diğer bankaların toplam kârından büyük çıktı. 1999 yılında fondaki bankalar 4.7 milyar dolar zarar, diğer bankalar ise 4.2 milyar dolar kâr etti.

Bankalar Birliği Başkanlığı'na Osman Tunaboşlu Seçildi

Türkiye Bankalar Birliği Başkanlığı'na Ziraat Bankası Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü Osman Tunaboşlu seçildi. Bankalar Birliği'nin yeni yönetim kurulu şu şekilde oluştu: Ziraat Bankası (Osman Tunaboşlu), Halk Bankası (Yenal Ansen), Emlak Bankası (Kaplan Yıldız), Vakıflar Bankası (Altan Koçer), Akbank (Özen Göksel), İş Bankası (Ersin Özince), Garanti Bankası (Ergun Özen), Yapı ve Kredi (Naci Sığın), Koçbank (Engin Akçakoca), Dışbank (Faik Açıkalin), Türk Ekonomi Bankası (Akın Akbaygil), HSBC Bank (Piraye Antika), Türk Eximbank (Ahmet Kılıçoğlu).

Bankalar Birliği'nin Genel Kurulu'nda, yeni Yönetim Kurulu için yapılan seçimlere, İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince ile Ziraat Bankası Genel Müdürü Osman Tunaboşlu aday oldu. Birliğin önceki Başkanı Özince, 27 oyla seçimi kaybederken, 45 oy toplayan Tunaboşlu Bankalar Birliği'nin yeni Başkanı oldu. Başkanlığını "Arkadaşlarıma ben adayım diye söylemişim. Bu defa genel kurul bu görevi bize tevdi etti, bu bir teveccühtür" şeklinde değerlendirdi.

Mevduata Tam Güvence Kalkıyor

Hükümet, tasarruf mevduatına %100 devlet güvencesini kaldırıyor. "31

Mayıs 2000 Çarşamba" günü biraraya gelen koalİsyon liderleri bankalardaki mevduat hesaplarına tanınmış olan sınırsız güvencenin kademeli bir şekilde sınırlandırılması için bakanlar kurulu kararı çıkarılmasını kararlaştırdı. Başbakan Bülent Ecevit, Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli ve ANAP Lideri Mesut Yılmaz, Başbakanlık Merkez Konutu'nda üç saat süren zirvede, bankacılık sektörüne ilişkin önemli kararlar aldı.

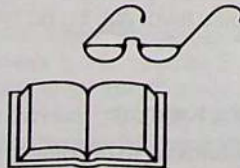
Zirve sonrasında Bahçeli ve Yılmaz ile birlikte açıklamalar yapan Ecevit, toplantıda mevduat güvencesinin sınırlandırılmasına karar verildiğini söyledi. Bunun için Bakanlar Kurulu kararı çıkarılmasını kararlaştırıldığını belirten Bülent Ecevit, şöyle devam etti:

"Kararnamenin yürürlüğe gireceği tarihten 2000 yılı sonuna kadar açılacak veya yenilenecek mevduat hesapları için güvence sınırı 100 milyar lira, 2001 yılı sonuna kadar açılacak ya da yenilenecek mevduat hesapları için ise 50 milyar lira olarak belirlenecektir. 2002 yılından itibaren Avrupa Birliği ülkelerinin bu konudaki standartları uygulanacaktır. Yapılacak düzenleme ile kararnamenin yürürlüğe gireceği tarihe kadar açılmış mevduat hesaplarına sınırsız güvence uygulaması, bu hesapların vadeleri sonuna kadar devam edecektir. Böylelikle bu sorun temelinden çözülmüş olmaktadır."

Halen, Avrupa Birliği ülkelerinde mevduatların yaklaşık 20 bin Euro'luk kısmı sigorta güvencesinde bulunuyor. Bu da, şimdiki kurlarla yaklaşık 12 milyar liraya karşılık geliyor. Eğer, hükümet bu miktarı dikkate alırsa, 2002 yılından itibaren Türkiye'de mevduatın güvence sınırı 20 bin Euro düzeyinde olacak.

Taner San Bayındırbank Genel Müdürü

Bayındırbank'ta İsmail Emen'in Bayındır Holding İcra Kurulu Üyeliği'ne atanmasıyla boşalan Genel Müdürlük görevine Taner San atandı. "1 Haziran 2000" tarihinden geçerli olmak üzere Genel Müdürlüğü devralacak olan San, Bayındır Grubu'nda Bayındırbank'ın fon yönetiminden sorumlu Genel Müdür Yardımcısı olarak göreve başladı. Taner San, daha sonra Ekim 1999 tarihi itibarıyla Bayındır Menkul Değerler Genel Müdürlüğü görevine getirildi.

Görüşler

Dr. BELGİN AKÇAY

T. C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi

Günümüze Kadar Uygulamaya Konan Konut Politikası Araçları

A – GİRİŞ

Konut politikasının genel amacı, herkesin kabul edilebilir standartta ve elverişli yerlerde konuta sahip olmasıdır. Burada yer ile kastedilen, insanların yaşanabilir ve bir çevrede yaşamını sürdürmesidir. Bu, bazı insanlar için kişinin aile ve arkadaşlarına kolay ulaşabileceği yerlerde yaşayabilmesi iken, bazıları için istihdam imkanlarını takip edebilmeleri imkanına sahip olabildiği yerlerde yaşayabilmesidir. Konutun kabul edilebilir standartta sahip olması ise, ülkenin genel olarak sahip olduğu gelişmişlik düzeyi

ile belirlenmekte ve ülkeden ülkeye değişmektedir.

Ülkemizde Cumhuriyetin ilanından sonra farklı dönemlerde, değişik boyutlarda hissedilen konut sorununa çözüm bulmak için, dönem içerisinde çeşitli konut politikaları denenmiştir. Bu politikalar, hem toplumsal hem de düşük gelirli kesimlere yönelik olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentleşme hızlanmış, 1960 döneminde kent nüfusu % 82,42 oranında artmıştır. Ucuz konut sahibi olmanın zorlaşması, şehir çevrelerinin gittikçe genişleyen gecekondularla

şakları ile sarılmasına neden olmuştur. Kentleşmenin hız kazanması ve gecekonduların çoğalması, bu dönemin konut politikasında önceliğin gecekondulaşmanın önlenmesine verilmesine neden olmuştur. Çıkarılan bir dizi Kanun ile gecekondu yapımını önlemek ve konut üretimini artırmak yolları aranmıştır.

Bu dönemde kullanılan politika araçları, kira denetimi ve vergi muafiyeti olmuştur. 1939 yılında Milli Koruma Yasasının gereği olarak dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü ekonomik koşulların ve bunalımın halk üzerindeki etkisinin bir ölçüde hafifletilmesini sağlamak amacıyla konut kiralarnın sınırlandırılmasına karar verilmiş ve bu sınırlamalar 1963 yılına kadar sürmüştür. Ayrıca üretimi artırmak için, konutlar 10 yıl süreyle bina vergisinden muaf tutulmuşlardır. Ancak bu dönemde, konut ve kalkınma sorunları birbirinden ayrı olarak alındığından, konut kesiminin ekonominin bütünü ile olan ilişkileri dikkate alınmamıştır.

Plan uygulamasına geçişle birlikte konut sektörü bir bütün olarak alınmıştır. Günümüze kadar yedi tane Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konmuş ve bunun altı tanesinde uygulama sonuçları alınmıştır. Uygulamaya konan bu planların hemen tümünde konuta ilişkin ulaşılmak istenen hedefler aynıdır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

– Eldeki kıt kaynaklarla daha çok sayıda konut yapılmasını sağlamak,

– Lüks konut üretimini sınırlandırmak,

– Konut üretimini öncelikle, dar gelirli kesimin konut ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak gerçekleştirmek,

– Düşük kiralı konutlar yaparak, dar gelirliilerin kira ödemede karşılaştıkları olumsuzlukları gidermek,

– Ucuz arsa sağlamak ve arsa spekülasyonunu önlemek,

– Halk konutu yapımını teşvik etmek,

– Gecekondu sorununu çözmek,

– Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli teşkilatlanmayı yapmak.

1980 yılı öncesinde konut yatırımlarının verimsiz yatırımlar olarak ele alınması, az yatırımla çok sayıda konut üretmek amacıyla alınan önlemler, konut sorununun akut hale gelmesi sonucunun hazırlanmasında başta gelen faktörler olmuştur.

Konut açığının büyümesi yanında, konut sektörüne yapılan yatırımların azalması, bu sektöre girdi sağlayan diğer sektörlerde üretim artırma imkanlarının sınırlandırılmasına, dolayısıyla işgücü talebinin azalmasına neden olmuştur. Yatırımlardaki aksama, önce inşaat sektörüne

yansımış, inşaat sektöründe ortaya çıkan durgunluk ve gerileme, sektörde girdi olarak kullanılan sanayi ürünlerinin çeşitliliği 300'den fazla olması nedeniyle, konuta bağımlı yan sanayiilere zincirleme yayılmıştır.

Bu nedenle 24 Ocak istikrar tedbirleri, inşaat kesiminin dolayısıyla konut sektörünün ekonomi içinde öneminin daha iyi anlaşılmasına neden olmuş, konut yatırımlarının sürükleyici yatırımlar olduğu açıkça görülmüştür. Bu gelişmelerin etkisiyle istikrar önlemlerinin ardından gelmesi gereken ve tekrar büyüme sürecini başlatacak politikanın önemli ölçüde inşaat kesimine dayandırılması düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Sonuçta alınan önlemlerle, konut yatırımlarında artış meydana gelmiştir. Bu artışı etkileyen olumlu faktörler, konut kredisi verebilecek sağlam kaynaklı bir Fonun (Toplu Konut Fonu) oluşturulması yanında vergi kanunlarında, imar kanunlarında konut üretimini teşvik edici değişiklikler yapılması ve yeni kanunların çıkartılmasıdır.

B) POLİTİKA ARAÇLARI

Devlet çok değişik vasıta ve yollarla, konut sektöründe belirlenen politika hedeflerine ulaşılmasına çalışmıştır. Bu belirlenen hedeflere ulaşmak için, hem mali hem parasal araçlar ve kira denetimi ayrı

ayrı kullanıldığı gibi, koşullara göre birlikte de kullanılmıştır.

1- Mali araçlar

Konut sektörüne müdahalede en çok başvuru mali araçlar sübvansiyonlar ve vergiler olmuştur.

A) Sübvansiyonlar: Hemen her ülkede olduğu gibi, ülkemizde de hanehalklarının kabul edilebilir standartta konut edinebilmelerini sağlamak için hem arz hem talep cephesinden konuta sübvansiyon sağlanmış ve yine konuta verilen sübvansiyonlar, her zaman önemini korumuştur. Çünkü piyasa koşullarında bir konut finansman sistemi geliştirilemediği için bu açık, yüksek enflasyona rağmen sübvansiyonlu kredi verilerek kapatılmıştır.

Konut sahibi olmak isteyenleri sübvansiyonlu konut kredisi sağlayarak, konut edinmelerine yardımcı olmak ve böylece konut talebini desteklemek en çok başvuru politika aracı olmuştur. Nitekim 1962-1988 döneminde kooperatifler aracılığı ile konuta finansman kredisi sağlayan SSK, 14 ila 18 yıl vade ve yıllık % 8 faizle açtığı kredilerde başlangıçta sübvansiyon oranı düşük olmasına rağmen daha sonraki yıllarda artan enflasyon oranıyla oldukça yüksek oranlarda sübvansiyon sağlamıştır. 1964 yılında % 6 olan tüketici fiyat endeksinin (TÜFE) 1975'de % 19.77, 1979 yılında % 56.81, 1985'de % 44.95 ve 1988

yılında % 73.70 olduğu halde, aynı şartlarda kredi verilmeye devam edilerek, artan enflasyona rağmen giderek daha fazla sübvansiyon verilmiştir. Aynı durum Bağ-Kur tarafından 1975-1980 yılında 15 yıl vade ve yıllık % 5 faizle açılan krediler, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından gecekondulaşmayı önleme ve halk konut uygulamaları kapsamında 20 yıl vadeli ve yıllık % 5 faizle açılan krediler ve Türkiye Emlak Bankası (TEB) tarafından 1989 yılına kadar açılan 15 yıl vadeli ve yıllar itibariyle yıllık asgari % 9 ile azami % 26 faizle açılan krediler için de geçerlidir. 1989 yılından itibaren yuva kredisi kapsamında açılan kredilerde TEB, düşük faiz uygulamasına son vermiş ve vadeyi kısaltmıştır. Bu yıldan itibaren uygulanan yuva kredisi faizlerinin yıllık bazda dikkate alındığında TÜFE'nin de üzerinde olduğu görülmektedir. (Tablo: 1).

1984-1989 döneminde, Toplu Konut İdaresi tarafından 10 ila 15 yıl vadeli, yıllık % 15 - % 25 arasında değişen faizlerle ve sabit taksitli açılan konut kredileri de yüksek enflasyonlu ekonomide oldukça sübvansiyonlu kredilerdir. 1989 yılından itibaren açılan kredilerde TÜFE dikkate alınarak, faiz Toplu Konut İdaresi tarafından belirlenerek sübvansiyon oranı düşürülmüşse de, 1993-1995 döneminde ve 1997 yılında TÜFE'ye göre düşük faiz oranı tespit edilmiştir. 1996 yılında TÜFE düzeyine çok yakın, 1998 yılında

TÜFE'nin üzerinde faiz uygulanarak sübvansiyonlu kredi verilmemiştir.

Ayrıca, kamu arazilerinin kar amacı gütmeyen sosyal konut projelerine ve gecekondulu yapılarak işgal edenlere tahsisi veya bedellerinin çok altında satışı ile konuta arz cephesinden de sübvansiyon sağlanmıştır. Bu uygulamaya örnek olarak, Bayındırlık İskan Bakanlığı aracılığı ile yürütülen halk konut uygulamaları ve gecekondulaşmayı önleme kapsamında yapılan uygulamalar, Arsa Ofisi aracılığı ile konut kooperatiflerine ucuz arsa teminine ilişkin yapılan uygulamalar örnek olarak verilebilir.

B) Vergiler: Konut üretimini teşvik etmek ve konut sahipliğini artırmak için kullanılan mali araçlardan biri de vergiler olmuştur. Bugüne kadar, arsa, arazi ve konutun vergilendirilmesinde; mülkiyet hakkının vergilendirilmesi için " Emlak Vergisi " gayrimenkullerin el değiştirme ve işletilmesi sürecinde " Tapu ve Kadastro Harçları ", miras yolu ile gayrimenkullerin el değiştirilmesinde " Veraset ve İntikal Vergisi", gayrimenkul değer artışından alınan " Gayrimenkul Değer Artış Vergisi " ve konuta ilişkin üretme ve edinme aşamasında ödenen damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, harçlar ve resimler uygulanmıştır ve uygulanmaktadır. Bu vergilerin uygulanması, bazen belli şartların sağlanması koşuluyla

Tablo: 1

**Tüketici Fiyat Endeksi ve Kamu Kesimi Tarafından Açılan Konut
Kredilerine Uygulanan Faiz Oranları (%)**

YILLAR	TÜFE (1994=100)	SSK	BAĞ-KUR	TEB (*)	BİB	TOKİ
1975	19.77	8	5	9	5	—
1976	16.39	8	5	9	5	—
1977	27.95	8	5	9	5	—
1978	47.21	8	5	9	5	—
1979	56.81	8	5	12	5	—
1980	115.6	8	5	14	5	—
1981	33.91	8	—	14	5	—
1982	21.91	8	—	14	5	—
1983	31.29	8	—	14	5	15-25,4
1984	48.4	8	—	16-22	5	15-25,4
1985	44.95	8	—	21-26	5	15-25,4
1986	34.62	8	—	21-26	5	15-22,1
1987	38.85	8	—	21-26	5	5
1988	73.7	8	—	21-26	5	15-25
1989	63.27	—	—	80-85	5	56
1990	60.3	—	—	80-85	5	62,5
1991	71.1	—	—	85-129	5	56,25
1992	66	—	—	85-120	5	70,3
1993	71.1	—	—	107-129	5	56,25
1994	125.5	—	—	118-132	5	63,83
1995	78.9	—	—	107-118	5	51,29
1996	79.8	—	—	107-129	5	79,52
1997	99.1	—	—	107-125	5	79,56
1998	69.7	—	—	107-125	5	75,5

(*) 1989 yılından itibaren uygulanan aylık yuva kredileri faizlerinden de hesaplanan bileşik faizdir.

düşük oranda uygulanmış bazende muafiyet şeklinde olmuştur.

1970 yılında çıkarılan Kanun ile düzenlemeler yapılan Emlak vergisi 1985 yılına kadar merkezi yönetimin idaresinde olmuş, bu tarihten sonra, verginin yasal çerçevesine ve vergi tarifelerini değiştirmek dışında verginin yönetimini ve gelirlerinin tahsili belediyelere bırakılmıştır. Planlı dönem öncesinde, konut üretimini artırmak için, konutlar 10 yıl süreyle bina vergisinden muaf tutulmuşlardır. Daha sonra bu muafiyete son verilmiş, 1998 tarihine kadar Emlak vergisi oranı, konutlarda binde 4, diğer binalarda binde 5, araziler için binde 3, arsalar için binde 6 olarak uygulanmış, 1998 yılında yapılan vergi reformu ile bu oranlar daha aşağıya çekilmiştir. Böylece bina vergisi binde 2, konutlarda binde 1'e, araziler için binde 1, arsalar için binde 3 olmuştur. Söz konusu vergi, ev sahiplerinin isteğine bağlı olarak peşin veya taksitle ödenebilmektedir. Ayrıca tek konutu olanlara daha fazla avantaj tanınmıştır. Bakanlar Kurulu, Türkiye sınırları içinde tek meskeni olup, bu meskenlerde bizzat oturanlardan ve sosyal güvenlik kurumlarından aldığı aylıktan başka geliri olmayanlar için ve bunlardan kendi üzerine kayıtlı meskeni olmayanların anılan kurumlardan aylık almayan ve herhangi bir geliri de bulunmayanların emlak vergilerini sifra kadar indirmeye yetkili kılınmıştır. Bu muafiyet, tek meskene hisse ile sahip olma-

rı halinde hisselerine ait kısım ile şehitlerin dul ve yetimlerine ve gazilere ait tek meskenlere de uygulanmaktadır. 1999 yılında Bakanlar Kurulu yetkisini kullanarak bu oranı sifra indirmiştir.

Emlak vergisinin yanında gayrimenkullere uygulanan önemli bir vergi uygulaması, 1964 yılında uygulamaya giren tapu ve kadastro harçlarıdır. Aslında konut üretimini teşvik için emlak vergisi etkin bir araç olarak kullanılmasına rağmen özellikle tapu harçlarının etkin bir politika aracı olarak kullanılabileceği dikkate alınmamıştır. 1998 yılında yapılan vergi reformuna kadar özellikle gayrimenkulün bedel karşılığında mülkiyetinin devrinde oldukça yüksek uygulanmıştır. Mesela, 1995 yılına kadar bedel karşılığında satılan gayrimenkulün devrinde bedeli üzerinden her iki taraf için binde 40 olan oran, bu yıldan sonra artırılarak binde 48'e, toplam binde 96'ya çıkarılmıştır. Harçların düzeyinin yüksekliği, konut ya da arsa, arazi alıcı ve satıcılarının gayrimenkulün değerini düşük beyan etmesine neden olmuştur. Bu durum, 1998 yılında yapılan Vergi reformu ile düzeltilerek alıcı ve satıcıların ayrı ayrı yüzde 1'e, yani toplam binde 2'ye düşürülmüştür.

Konut üretimini artırmak amacıyla getirilen diğer bir uygulama, çeşitli vergi, harç ve resim muafiyetlikleri ile üretimin teşviki olmuştur. 1984 yılında uygulamaya giren

TABLO: 2

	PLANLI DÖNEM ÖNCESİ	PLANLI DÖNEM
SORUN	<ul style="list-style-type: none"> • Memurların konut ihtiyacı • Der gelirli kesimin konut sorunu 	<ul style="list-style-type: none"> • Kentlerde hızlı nüfus artışı • Konut kredisi sisteminin yetersizliği • Lüks konut üretiminin artması • Sosyal konut ihtiyacı • Kraların yüksekliğinin dar geliri kesimi olumsuz etkilemesi
POLİTİKA AMAÇLARI	<ul style="list-style-type: none"> • Gecekondulaşmanın önlenmesi • Konut üretiminin artırılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal konut üretiminin artırılması • Gecekondulaşmanın önlenmesi • Lüks konut üretiminin önlenmesi • Dar gelirli kesimin konut edinilmesini • Arsa spekülasyonunun önlenmesi ve ucuz arsa temini • Küçük konut üretiminin teşviki • Malzeme standardı ve yapı tekniklerinin teşviki
KURUMSAL DÜZENLEME	<ul style="list-style-type: none"> • SSK'nın kurulması (1945) • T. Emlak ve Kredi Bankasının kurulması (1947) • İmar ve İskan Bakanlığının kurulması (1958) 	1980 ÖNCESİ <ul style="list-style-type: none"> • Yapı Araştırma Enstitüsünün kuruluşu • Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu (1969) • Bağ-Kur'un kuruluşu (1979) • 1980 SONRASI • Kamu Konut Fonu'nun kurulması (1981) • Toplu Konut Fonu'nun kurulması (1984)
KAYNAK	<ul style="list-style-type: none"> • Sigorta primleri • Fertlerin tasarrufları • Hazinesinin Banka sermayesine iştiraki • Bankaca ihraç edilecek tahvillerin gelirleri • Bütçeden aktarılan ödenek. 	1980 ÖNCESİ <ul style="list-style-type: none"> • Bütçeden aktarılan ödenek • Fertlerin tasarrufları • Sigorta primleri • 1980 SONRASI • Bütçe dışında tutulan fon ve vergi kesintileri (1984-1993) • Bütçeden aktarılan ödenek (1993) • Açılan kredilerin geri ödemeleri • TEB'nin mevduatları • Fertlerin tasarrufları
POLİTİKA ARAÇLARI	<ul style="list-style-type: none"> • Kira Denetimi • Vergi muafiyeti • Uzun vadeli, düşük faizli kredi arzı • Doğrudan konut üretimi • TEB 	<ul style="list-style-type: none"> • Kira Denetimi • Vergi, resim, harç istisnası (1982-1998) (150 m²'ye kadar konutlar) • Düşük oranda KDV (1998) (150m²'ye kadar konutlar) • Uzun vadeli, düşük faizli kredi arzı (1989 yılına kadar) • Uzun vadeli, değişken faizli kredi arzı (1989 yılından itibaren) • Doğrudan konut üretimi - TEB (Mart-1998'e kadar) - Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (1975-1988) - TOKİ (1987 yılından itibaren)

2982 sayılı Kanun, ile, konut inşaatı ile kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımların vergi, resim ve harç istisna ve muafıklar yoluyla teşviki amaçlanmıştır. Bu Kanun hükümlerine göre uygulanacak istisnalar ve muafıklar, veraset ve intikal vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, harçlar ve resimler ile Belediye Gelirleri Kanunu gereğince alınan vergi, resim ve harçları kapsamaktadır. Böylece, belediyeler, kooperatifler ve sosyal güvenlik kurumları tarafından üretilen ve büyüklüğü 150 m²'yi aşmayan konutlar 1984 yılından itibaren, her türlü resim, harç ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Yine aynı Kanunla, 1 Ocak 1993 tarihinden itibaren konut inşaatına tahsis edilen arazi ve arsalar emlak vergisinden muaf tutulmuştur. Ancak 2982 sayılı Kanun'a istinaden, bir yıllık süreler halinde her yıl yenilenen bu muafiyet 1984-1998 döneminde uygulanmış ve 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren süre uzatımı yapılmamıştır.

Konut üreticilerinin ödedikleri diğer bir vergi Katma Değer Vergisi (KDV)'dir. 1984 yılında yürürlüğe giren KDV Kanununa göre, konut yapımcıları, ürettikleri konutların değerinin % 15'i oranında katma değer vergisi ödemektedirler. 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren sosyal güvenlik kuruluşları, konut kooperatifleri ve belediyelerce yapılan konutlar için ayrıcalık getirilmiştir. Buna göre, net alanı 150 m²'ye kadar konut teslimleri, konut yapı kooperatif-

lerine yapılan inşaat taahüt işleri, Kanunla kurulmuş sosyal güvenlik kuruluşları ve belediyelere yapılan sadece 150 m²'ye kadar konutlara ilişkin inşaat taahüt işlerine ilişkin ödenecek KDV oranı % 1'e düşürülmüştür. Daha sonra Vergi reformu ile Katma Değer Vergisi Kanununun 62. Maddesine eklenen madde ile "konut yapı kooperatiflerine yapılan inşaat taahüt işleri ve sadece 150 m²'yi aşmayan konutlar için Kanunla kurulmuş sosyal güvenlik kuruluşları ve belediyelere yapılan inşaat taahüt işleri" KDV'den muaf tutulmuşlardır. Ancak bu kapsama, bu değişikliğin yayımlandığı 29 Temmuz 1998 tarihinden önce bina inşaat ruhsatı almış olan inşaatlar girmekte ve muafiyet 1 Ocak 1998 tarihinden itibaren geçerlidir.

1970 yılında uygulamaya giren Finansman Kanunu ile getirilen diğer bir vergi, Gayrimenkul Değer Artış Vergisidir. Böylece, Türkiye'de arazi, arsa ve bunların üzerindeki binaların ivazlı ve ivazsız devir ve temlikinden ve bunların karşılıklı olarak trampa edilmesinden doğan farklar vergiye tabi tutulmuştur. Ancak bu vergi, 1982 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

2) Parasal Araçlar

Konut sektörünü etkileme de en çok kullanılan parasal araçlar, daha çok konut kredisi şeklinde fon arzı ve faiz olmuştur. Kamu kesimi ve SSK, Bağ-Kur ve OYAK gibi sos-

yal güvenlik kurumları, konut sahibi olmak isteyenlere kredi açmak suretiyle konut üretimine finansman desteği sağlamışlardır. Bu krediler daha ziyade kooperatifler aracılığı ile üretilen konutların finansmanında kullanılmıştır. Daha küçük konutlara daha düşük faizli kredi açılmıştır. Kamu kesimi tarafından yüksek enflasyona rağmen 1989 yılına kadar uzun vadeli, düşük ve sabit faizli kredi açılmıştır.

Ayrıca 1981 yılında uygulamaya giren 2487 sayılı Toplu Konut Kanununun Geçici 2'nci maddesi ile, konut kredisi kullanan kişilere, kredi faizinin vergilendirilen gelirden düşülmesi imkanı getirilmiştir. Bu kapsama, bu Kanun yürürlüğe girmeden önce sözleşmesi yapılmış, henüz fiilen kullanılmamış kooperatif kredileri, yapı tasarrufu hesabı sahipleri ve TEB'in kendi kaynağından 1 Ocak 1978 tarihinden itibaren bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihe kadar yapıp sattığı ve brüt inşaat alanı 100 m²'yi geçmeyen konutlara ferdi olarak verdiği ve kooperatiflere açtığı krediler dahil edilmiştir. Faiz farkı iadesi oranı Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiştir. Bu uygulama ile konuta yönelik kullanılan kredilerin faiz yükünün azaltılması amaçlanmıştır.

Faiz farkı iadesi uygulaması görevi, daha sonra adı geçen Kanun'u yürürlükten kaldıran 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile Toplu Konut İdaresine verilmiştir. 84/2 sayılı

Tebliğ ile bu uygulama yürürlükten kaldırılmış ise de 1987 yılında tekrar başlatılmıştır. Böylece TEB kaynaklı veya TEB'in kullandırılmasına aracılık ettiği kredilere uygulanan faizin % 7.5'i iade edilmiştir. 2487 sayılı Kanunun Geçici 2'nci maddesi uyarınca tahakkuk etmiş ve edecek faiz farkı iadelerinin ödenmesine, 1984-1990 döneminde devam etmiştir. Sonuçta yüksek enflasyonlu ortamda, uzun vade, düşük faizli ve sabit taksitle geri ödemeli zaten sübvansiyonlu kredi kullanan, konut alıcısına faiz farkı iadesi ile ikinci bir kolaylık sağlanarak, kamu kesimi tarafından konut talebi oldukça yüksek düzeyde desteklenmiştir. Ancak, konut arz eden kesime ise, talep kesimine sağlanan sübvansiyonlu kredi uygulaması bugüne kadar yapılmamıştır. Yine, konut almak isteyen, ancak fon ihtiyacı olanlarla, fon fazlası olup ödünç vermek isteyenleri karşı karşıya getirecek bir konut finansman sistemi oluşturulamamıştır.

3) Kira Denetimi

Dar gelirli kesimi korumak amacıyla en çok başvurulan araçlardan biri de kira denetimidir. Kira Denetimi, kiralık konutlarda oturan ailelerin fazla olduğu ülkelerde uygar bir toplumsal politika aracı kabul edilmektedir. Bu uygulama ile bir yandan bu kesimin korunarak, gelir ve servet dağılımının daha fazla aleyhlerine gelişmesi önlenmeye çalışılır-

ken, diğer yandan devletin bu hizmet için daha fazla parasal yük altına girmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kira denetimi ile kiralaların genel fiyat düzeyi üzerindeki yükseltici etkisi de önlenmeye çalışılmaktadır.

Ülkemizde kentleşme sürecinin hız kazandığı, gayrimenkul kiralalarında ve fiyatlarında hızlı yükselişlerin ortaya çıktığı 1955 yılında, kiralaları donduran Gayrimenkul Kiralarına Dair 6570 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu uygulama 1963 yılına kadar sürmüştür. 1963 yılında adı geçen Kanunun kira bedeli ile ilgili 2 ve 3. Maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Böylece kira bedeline ilişkin sınırlandırma kalkmıştır. Ancak, kiralayan kiracıdan istediği miktarda kira bedeli talep edemeyecek, taraflar mahkemeye müracaatla açacakları tesbit davasıyla kira bedelini tespit ettireceklerdir. (Erdoğan, 1986;953). Yasa, kira sözleşmesinin süresinin bitiminde otomatik olarak yenilenmesinin sağlanmasına karşın, kiranın hangi oranlarda artırılacağı konusunda bir tanım yapmamıştır. Kira artış oranları 1964 yılından bu yana, Yargıtay'ın almış olduğu kararlarla belirlenmektedir. Yargıtay kira artış oranını 1975 yılından itibaren DİE'nce yayımlanan kiraya etken toptan eşya fiyat endeksi (TEFE) baz alınarak, endeksteeki yıllık artışın belirli oranı şeklinde belirlemiştir.

1981-1987 döneminde kiralaların yıllık artış oranı TEFE'nin % 30'unu aşmamak kaydıyla sınırlandırılmıştır. Ev sahiplerini korumak için, daha sonra gelişen ekonomik koşullar ve kiralanan konutun bulunduğu yörenin olumlu gelişmesi sonucu, rayiç kira ile ödenen arasında bir uçurumun oluşması sonucunda, serbest koşullarda getireceği kirayı da gözeterek hak ve nesafete göre kira artışı yapılmasına karar verilmiştir. Bu oran 1988-1993 döneminde çeşitli oranlarda uygulanmış en düşük % 39,88, en yüksek % 70,5 olmuştur.

Hızlı artan enflasyon nedeniyle, kiracıları korumak amacıyla 26 Aralık 1994 tarihinde Yargıtay tarafından alınan kararla, Nisan 1994'den geçerli olmak üzere kira artış düzeyi azami % 65 ile sınırlandırdı. DİE tarafından yayımlanan TEFE oranı bu orandan yüksek olduğu takdirde en fazla % 65 oranı uygulanacak, düşük olduğu takdirde DİE'nin rakamı uygulanacaktı. Ancak 1994 yılından itibaren TEFE % 65'in üzerinde olduğu halde, kira artış oranı 1998 yılı sonuna kadar % 65 olarak uygulanmıştır. Öte yandan ev sahiplerini korumak için, 1990 yılından itibaren ev sahiplerine mahkemeye başvurarak piyasa rayicinin altında kalan, özellikle 3 yıl (önce 5 yıl idi) ve daha uzun süreden beri oturan kiracıların kiralalarını artırmalarına imkan verilmiştir.

SONUÇ

Ülkemizde 1923 yılında Ankara'nın başkent olması ile memurların konut sorununu çözmeyi, İkinci Dünya Savaşından sonra hızlanan kentleşme ile gecekondu sayısının artması ile bu sorunu çözmeyi amaçlayan konut politikaları yerini, Plan uygulamasına geçişle birlikte konut sektörünü bir bütün olarak alan konut politikalarına bırakmıştır. (Tablo:2)

Ülkemizde bugüne kadar konut politikası hedeflerine ulaşmak için uygulanan araçlar gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülke tarafından uygulanmış ve belli dönemlerde yeniden başvurulan araçlardır. Sorunu çözmeye büyük ölçüde başarılı olan ülkeler bu araçları sistemi kurarken yardımcı araç olarak kullanmışlardır.

Bugüne kadar öngörülen politika hedeflerine ulaşmak için kullanılan araçlar gerek planlı dönem öncesi ve sonrasında aynı olmuştur. En çok kullanılanlar;

- Konut talebini desteklemek için sübvansiyonlu kredi verilmesi ve faiz farkı iadesi
- Konut büyüklüğünü sınırlayarak, küçük konut lehine düşük faiz, uzun vade gibi uygulamalar,
- Konut üretimini artırmak için, belli süreler içinde uygulanan çeşitli vergi, resim ve harç muafiyetleri,
- Kiracıları korumak için sık

kullanılan bir araç olan kira denetimi

Görüldüğü gibi bu araçlar, daha çok konut talebini destekleme yönünde kullanılmıştır. Bazen aynı dönemde kullanılan araçlar birbiriyile çelişmiştir. Örneğin, konut arzı artırılmaya çalışılırken, bu konuda uygulanan vergi muafiyeti ile aynı dönemde kiracıları korumak için uygulanan kira denetimi ile çelişmiştir. Çünkü kira denetimi bir yandan yeni üretimi kısıtlarken öte yandan kiralık konut stokunda bakım ve idame harcamalarından kaçınılmalara yol açar. Sonuçta konut üretimini artırmak için çeşitli muafiyetler tanınırken, bir yandan konut sahibi olmayı cazip olmaktan çıkaran kira denetimi uygulanmıştır. Enflasyonist ortamda, kira geliri elde etmenin avantajlı olmaktan çıktığı bir ortamda ikinci konut sahibi olmak avantajlı değildir.

Yine konut üretimini artırmak için kullanılan vergi araçları birbiriyile çelişkili kullanılmıştır. Örneğin; evsahipliği oranını artırmak ve konut edinmeyi kolaylaştırmak amacıyla emlak vergisi oranı düşük tutulup hatta bazı muafiyetler getirilirken konut alım satımında ödenen tapu harçları uzun yıllar yüksek seyretilmiştir.

Ayrıca konutu arz cephesinden dikkate almayan sadece talep açısından dikkate alan ve konut üretiminin kooperatifçilik sistemi içinde artırılmasını teşvik eden bir fon arzı

yolu seçilmiştir. Aynı zamanda fon arzı faiz aracılığı ile desteklenmiştir. Ancak gerekli ve yeterli düzeyde kooperatifçiliği denetleyen ve kontrol eden sistem oluşturulmadığı için, suistimallere zemin hazırlayan konut üretimi yöntemi gelişmiştir. Yine küçük konut üretimini teşvik için açılan kredilerde 100 m2 sınırı getirilmişse de zaman zaman 150 m2 büyüklüğüne sahip konutlara da kredi verilmiş ve büyük konutlarda 2982 sayılı Kanun ile getirilen vergi ve benzeri muafiyetlerden faydalandırılmıştır. Bu durum, politika hedefleri ile bu hedeflere ulaşmada kullanılan araçlar arasında bir çelişki olduğunu göstermektedir.

Sonuçta konut politikaları ile hedeflenen amaçların gerçekleştirilmesinde araçlar çoğu zaman birlikte ve tutarlı kullanılamamıştır. Sonuçta;

– Konut üretimi artmış, ancak hiç bir dönemde konut açığını kapatacak, hatta yarısını karşılayacak düzeyde olmamıştır.

– Sosyal konut üretimi artırılmamıştır.

– Genelde, dar gelirliler kesimi konut edindirmek bir yana orta hatta üst gelir grubuna hitap eden fon arzı sağlanmıştır

– Küçük konut üretimi artırmak bir yana azalma yönünde gelişme olmuştur.

– Gecekondu üretimini önle-

mek bir yana artma yönünde gelişme olmuştur.

– Ev sahipliği oranını artırmak yerine azalma yönünde gelişme olmuştur. (Akçay, 1999)

Bu durum kullanılan politika araçlarının birlikte ele alınarak aynı hedefe hizmet edecek şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Hedeflerin çokluğu birbiriyle çelişir araçların kullanımına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle sektörde öncelikli hedeflerin dikkatle tespit edilerek uygun araçların tutarlı bir şekilde kullanılması daha verimli olabilir.

KAYNAKÇA

– Akçay, B. (1997) "Gayrimenkulde Vergi çıkmazı". İşletme ve Finans Dergisi. Yıl: 12 Sayı: 130. Ocak. ss. 48-65.

– Akçay, B. (1999). "Konut Politikalarının 75 Yıllık Bilançosu". Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi. Şubat. ss. 3-15

– Black, J. ve Stafford, D. (1988). Housing Policy and Finance. Routledge.

– D.P.T. Beş Yıllık Kalkınma Planları (1-2-3-4-5-6-7) Ankara

– D.P.T. Yıllık Programlar. Ankara. –D.İ.E. İnşaat İstatistikleri Ankara.

– Erdoğan, T. (1986). Tahliye Kira Tesbit ve Kira Alacağı Davaları. Ankara.

– Keleş, R. (1984). Kentleşme ve Konut Politikası. A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 54.

– OECD. (1998). Housing Finance. Paris

– World Bank. (1996). Housing: Enabling Markets to Work. World Bank Policy Paper. Washington D.C.

Yaşamın tüm keyiflerinde **bir** aradayız.

Potada zaferler Efes Pilsen'le yaşıyor;

kortlarda oyun, set ve maçlar Efes Pilsen'le izleniyor; tiyatrodaki

perdeler Efes Pilsen'le açılıyor;

sinemada gonglar Efes Pilsen'le çalıyor;

bilardo masalarında klepsler Efes Pilsen'le çekiliyor;

konser salonlarında bis'ler Efes Pilsen'le yapılıyor;

Assos'ta tarih Efes Pilsen'le gün ışığına çıkıyor.

Efes Pilsen'in kültür ve sanata katkıları artarak sürecek,
yaşamın tüm keyiflerinde daima bir arada olacağız.

EFES Pilsen'in kültür ve sanata katkıları artarak sürecek.

RENAULT Kangoo
PAMPA

Bir kapımdan girer,
bir kapımdan çıkar!

Kangoo Pampa'm var, her şeyim var. Konforum, emniyetim, özgürlüğüm var. Beş koltuğum, kimsede olmayan iki sürgülü kapım var. Kangoo Pampa'yla istersem bulvarda gezerim, istersem kıra giderim. İstersem sahile inerim, istersem dağa çıkarım. İstersem evin bütün eşyasını yazlığa taşıyım, istemezsem taşıyam!

Hidrolik direksiyon, sürücü ve yolcu hava yastığı, sis farları, ABS, www.renault.com.tr

Kangoo Pampa.
Hayal kapılarınızı açın!

Ayrıntılı bilgi için BİLGİ RENAULT-MAİS'in
(0212) 293 26 26 numaralı telefonunu arayın.

Kangoo Pampa 1.4
Üretici firmanın, önceden belirtmeden model, renk, teknik özellik, ekipman ve aksesuar değişikliği hakkı saklıdır.